

JOHAN SCHALIN

Germanskt **watōr* 'vatten', namnet *Vättern* och fornsvenskt **vætur*

I alla germanska språk finns sinsemellan besläktade ord för 'vatten', såsom isländskt *vattn*, fornsaxiskt *watar* och gotiskt *wato* (VAEO s.v. *vann*), vilka utgår från en indoeuropeisk neutral s.k. heteroklitisk *r/n*-stam, där suffixet alltså växlar mellan starka och svaga kasus. Stammen uppträder i nusvenskan i formen *vatten* (med urgermanskt *a*-stadium i roten och *n*-suffix) och som avledning i gestalten *utter*. Orden *våt*, *väta* och *vätska* samt *vassla* är rotbesläktade avledningar. Förleden *vattu-* är en tveetydig

Mitt tack går till Santeri Palviainen, som har bidragit med många goda råd om fördjupande litteratur och om den indoeuropeiska ordbildningens begränsningar och möjligheter samt bidragit med rättelser och kommenterat viktiga aspekter av argumentationen. Ansvar för eventuella svagheter i argumentationen är dock mitt eget. Dessutom är jag ett tack skyldig Petri Kallio som väglett mig i indoeuropeistikens värld och indikerat litteratur relevant också för denna artikel. Ett stort personligt tack tillhör Mikaela Strömberg som på alla sätt stött mig i mitt utdragna projekt och också läst korrektur.

Schalin, J., teol. mag. (exegetik), Åbo Akademi, ambassadråd, Borgå. "Germanic **watōr* 'water', the Name *Vättern* and Old Swedish **vætur*". *ANF* 125 (2010), pp. 5–50.

Abstract: Based on the name of the lake *Vättern* (*Wetur* 1222-1230, *Uetor* 1231-1240, *Wætir* 1303 etc.) and other hydronyms in central Sweden, as well as the name of a parish *Væterlösa*, an appellative **vætur* is reconstructed for Old Swedish. According to an onomastic tradition prevalent in Sweden, this word is best understood as a later representative of IE **ǵed-ōr* (coll. nom./acc. of the heteroclitic *r/n*-stem meaning 'water').

This hypothesis is shown to be untenable. The vowel of the suffix in **vætur* may not be accounted for without ad hoc assumptions unexpected among Norse sound laws for final syllables. Even more critically, evidence for the postulated full grade, putatively Phrygic and Hittite, is elusive. Indeed, a form **ǵódōr*, reconstructable for the dialectal IE precursor of Proto-Germanic and Balto-Slavic, should have occupied the very slot in the paradigm invoked to explain the word **vætur*, notably the nom./acc. collective.

The article examines alternative etymologies. An inventory is made of conditioning factors that could account for a possible, but unlikely, raising of a suffix vowel **-ō-*. The possibilities of a derivation from the *r/n*-stem in question, from a verbal root or from a root noun are also studied. In conclusion the word is proposed to continue the remains of a Proto-Norse *r*-stem declination, cognate to West Germanic **watar*, and lost to Norse when a singular form, back-formed from the plural weak stem **vatna-*, was generalized.

Keywords: *Vättern*, **ǵed-ōr*, **watōr*, **vætur*, *swestar*, Proto-Norse, Auslautgesetzte, hydronyms, heteroclitic stems.

relikt av ett tidigare urnordiskt ord för *vatten* (SEO s.v. *utter*, *vassla*, *vatten*, *vattu-*, *våt*, *väta* och *vätska*).

Till samma ordfamilj har också egenamnet *Vättern* ansetts höra, liksom förleden i sockennamnet *Vättnlösa* och de sammansatta sjönamnen *Alk-*, *Frö-*, *Häl-*, *Ull-* och *Ö(je)vättern* med likalydande efterled. Namnelementet har, på det sätt som redogörs för i kapitel 3 nedan, påstått förutsätta en etymologi av indoeuropeisk ålder. En form- och ljudhistorisk studie i ämnet saknas emellertid och det finns skäl att börja en sådan med att granska det förgermanska ursprunget för svenskans *vatten* och härmed besläktade ord.

1 Accent- och avljudsklasser för indoeuropeiskt **u*ód-*r* / **u*(*e*)d-*ōr* 'vatten'

I urindoeuropeiskan företrädde *r/n*-stammen 'vatten' av två parallella paradig, ett för singularis och ett för kollektivum. Indoeuropeiska kollektiva paradig var ursprungligen avledda ur de motsvarande singulara med ett skifte av avljudsstadium och accent samt dessutom, i starka kasus, med tillägg av ett suffix *-*h*₂/. Kollektivformerna var alltså ursprungligen avledningsformer snarare än böjningsformer och uppvisade följaktligen i urspråket singulara ändelser, inte plurala (Nussbaum 1986: 119, 125ff.; Jasanoff 2002: 33). I de europeiska dotterspråken kom formerna i de två paradigmen att inordna sig i nya förhållanden till varandra, så att de antingen ersatte varandra eller samsades inom ramen för ett gemensamt paradig. Former med plural funktion övertog plurala ändelser. I motsats till de icke-anatoliska språken bevarade hettitiskan distinktionen mellan de två paradigmen: *ú-a-ta-ar* < **u*ód-*r* sg. nom./ack. gentemot *ú-i-da-a-ar* < **u*(*e*)d-*ōr* koll. nom./ack. (Rieken 1999: 292f.).

Alla atematiska stammar, till vilka de heteroklitiska *r/n*-stammarna hör, inordnade sig i ett begränsat antal accent-/avljudsklasser (Fortson 2004: 107ff.; Clackson 2007: 79ff.; Olander 2009: 91f.). En vetenskaplig huvudström med flera etablerade forskare (för några exempel se bl.a. EWA s.v. *udán-* med hänvisningar; Beekes 1995: 188; Rieken 1999: 269f.; Petit 2004: 96) har anslutit sig till en ståndpunkt intagen av Jochem Schindler (1975) och rekonstruerat ett akrostatiskt accentuerat paradig **u*ód-*r*/**u*éd-*n-* 'vatten' för singularis och ett amfikinetiskt accentuerat paradig **u*éd-*ōr*/**ud-n-* / **ud-én*(*i*) för kollektiven.

Tabell 1

	Nom. Ack.	Lokativ	Genitiv	Dativ	Övriga svaga kasus
Singularis	* <i>uód-γ</i>	?	* <i>uéd-n-s</i>	* <i>uéd-n-i</i>	* <i>uéd-n-</i>
Kollektiv	* <i>uéd-ōr</i>	* <i>ud-én-(i)</i>	* <i>ud-n-és</i>	* <i>ud-n-éi</i>	* <i>ud-n-</i>

Trots den antagna förekomsten av *e*-stadium för flera former i det rekonstruerade paradigmet uppvisar dotterspråken inte entydigt några relikter av ett sådant. Sådana relikter kunde man förvänta sig utgående från den akrostatiska svaga stammen **uéd-n-* eller från kollektiva starka kasus **uéd-ōr*. Ett ofta anført förment frygiskt belägg *βεδυ* existerar inte (NIL s.v. *uéd* anm. 11 med hänvisningar) och hettitiskans vittnesmål, som det finns skäl att behandla mer utförligt nedan, har ifrågasatts.

Det protouraliska ordet **weti* 'vatten' har, trots motargument, trovärdigt förklarats vara ett uråldrigt lån från den här behandlade indoeuropeiska roten (Koivulehto 2001: 238). Såvida man kan anta en arkaisk substitution med en protouralisk bar stamform, vilket skulle ha förorsakat en förlust av suffixet, så förutsätter lånet ett *e*-stadium i låneoriginalet. Med en delvis parallell metodologi har Petri Kallio (under utgivning) nyligen framkastat möjligheten att östersjöfinskans lånord *meri* 'hav' reflekterar den obelagda svaga stam **mer-i-* som förutsätts av den västindoeuropeiska neutrala, ursprungligen akrostatiska *i*-stammen **mori* (nom. ack.) 'hav', trots att indoeuropeiska belägg för den svaga stammen saknas. Det uraliska **weti* 'vatten' kan ändå inte på samma sätt anföras som avgörande stöd för Schindlers rekonstruktion. Enligt Jorma Koivulehto (2001: 252) kan ordet vara lånat från ett obelagt men äldre rot-nomen, där *e*-stadium uttryckligen är att förvänta. Ett sådant rot-nomen tycks förutsättas av vissa rotbesläktade ord av indoeuropeiskt ursprung, speciellt det nordvästgermanska avledda adjektivet **wāta-* 'våt' (Darms 1978: 21ff.; Nussbaum 1986: 203 fotnot 16; Bammesberger 1990: 255f.; Rieken 1999 76f.; NIL s.v. *ued*, anm. 2, 62).

Schindler anförde till stöd för sin rekonstruktion skrivformer i hettitiskan som då ansågs representera *e*-stadium. Han stödde sig på en förståelse (se t.ex. Melchert 1994: 101f. med hänvisningar) av hur hettitiskans *e*-stadium i denna fonologiska omgivning representerades i uttal och skrift. Gillian Hart (1980: 13f. fotnot 29) argumenterar att skrivningar med *ūit-* i detta ord är minst lika gamla eller snarare t.o.m. äldre än skrivningar med *ūet-*. Om man skulle ha att göra med ett tidigare *e*-stadium vars vokal höjts i denna fonologiska omgivning vore enligt Hart den motsatta kronologin att förvänta. Hans argument godkänns av Fredrik Otto Lindeman och Harald Björvand (VAEO s.v. *vann*).

Alwin Kloekhorst (under utgivning: 2–4) argumenterar, synbarligen oberoende av Hart och VAEO, att variationen mellan *úit-* och *úet-* i samma kasusformer i hettitiskan vittnar om att grafemen inte återger *e*-stadium i svagtryck utan en anaptyktisk inskottsvokal. Den har i sin tur skjutits in därför att hettitiskan har restaurerat ett analogt konsonantiskt *ɣ-* i svaga kasus med nollstadium, efter en princip som han tillskriver hettitiskan enligt vilken alla böjningsformer som hör ihop måste börja på samma konsonant. Harts och Kloekhorsts argumentationer är sinsemellan förenliga och kompletterar varandra. Utöver Kloekhorst har också Lindeman och Bjorvand framkastat att de singulara formerna skulle ha företett en accentväxling motsvarande ett proterokinetiskt paradigm **ɣód-ɣ/*udén-* och de kollektiva formerna skulle ha uppvisat en accentväxling av en hysterokinetisk typ (**ud-ór/*ud-n-*). Nämnade forskares tolkning är välargumenterad men tillsvidare inte allmänt erkänd.

Motsättningen mellan huvudströmmen med Schindlers efterföljare å den ena sidan och VAEO samt Kloekhorst å den andra är ändå inte nödvändigtvis oöverkomlig. Också enligt forskare i huvudströmmen övergick oftast heteroklitiska, allra äldst akrostatiska ord, sekundärt till en accentväxling med en suffixbetonad svag stam *Có(R)C-ɣ/C(R)C-én-* (Schindler 1975: 7f., jfr Rieken 1999: 269ff.; Fortson 2004: 108 avsnitt 6.24). En liknande tendens, bort från primärt *e*-stadium och rotbetoning, fanns hos amfikinetiska ord (Beekes 1995: 175). Således utmynnar problemet sist och slutligen i det, om också hettitiskan redan hade tagit del i denna utveckling mot ett sekundärt accent-/avljudsförhållande, vilken i de icke-anatoliska dotterspråken troligen hade eliminerat *e*-stadiet ur paradigmen helt och hållet. Schindlers rekonstruktion kan eventuellt även i detta fall upprätthållas för den äldsta urindoeuropeiska genom inre rekonstruktion, då förekomsten av *o*-stadium i starka kasus, **ɣód-ɣ*, inte i någon händelse kan anses höra hemma i en ursprungligen proterokinetisk böjning.

2 Den germanska ordfamiljen för 'vatten' och heteroklitiska *r/n*-stammar

Germanska språk bevarar ombildningar av ett antal indoeuropeiska heteroklitiska *r/n*-stammar, såsom t.ex. sv. *brunn*, *fjäder*, *juver* och kanske *år* (VAEO s.v. *brønn*, *fjær*, *jur*; Casaretto 2004: 577ff.; ibid. 2006: 136, men annorlunda i EWDS s.v. *Jahn*, *Jahr* och VAEO s.v. *år'*). De flesta har

övergått i andra böjningskategorier. Förutom ordfamiljen för 'vatten' finns ett annat fall där spår av båda suffixen finns bevarade i germanska språk: ur en och samma *r/n*-stam utgår eng. *fire* 'eld', isl. *funi* m., *fúrr/fýri(r)* 'fyr, flamma', gotiskans nom. ack. *fōn* n. (svaga kasus *funin-*) 'eld' liksom det lågtyska låneoriginalet för sv. *fyr* (Rieken 1999: 270; EWDS s.v. *Feuer*; VAEO s.v. *fyr*; Ringe 2006: 276f.; Simms 2009). Ur former av en heteroklitisk *l/n*-stam utgår ordet *sol* < ie. **seh₂-u_l*, gotiskans *sauil* < ie. **seh₂-u_{el}* och *sun-n-* (som i *söndag* och *sunnan*) < ie. ?**sh₂-un-n-* (Bammesberger 1990: 206; Rieken 1999: 426, 428; EWDS s.v. *Sonne*; VAEO s.v. *sol*).

Av det faktum, att orden för 'vatten', 'fyr' och 'sol' i germanskan uppvisar båda suffixen, har man dragit den slutsatsen att heteroklisen ännu i urgermanskan fanns bevarad och att uppspjälkningen i särskilda nybildade paradigm, med generaliserat suffix, skall ges en senare datering (se t.ex. VAEO s.v. *vann*, *fyr*, *sol*; Fortson 2004: 305; Ringe 2006: 276). Antje Casaretto (2006: 135) betonar att heteroklisen är övergiven i tämligen tidig urgermansk tid. Simms har för sin del visat att heteroklisen i ordet **fōr*/**fuin-* 'eld, fyr, flamma' bröts upp först i övergången till nordvästgermansk tid. Det skall påpekas att alla former i alla grenar av den germanska språkfamiljen för ordet **watōr*/**watin* uppvisar generaliserat *a*-stadium (< ie. *o*-stadium), en utjämning som knappast kan ha skett på samma sätt oberoende av varandra flera gånger. Samtidigt uppvisar den närmast besläktade språkfamiljen, baltoslaviskan, både ie. *o*-stadium och nollstadium (men inget *e*-stadium). Därför bör rimligen uppbrytningen av ordet för 'vatten' i skilda former med *r*- och *n*-suffix åtminstone vara av yngre ålder än generaliseringen av *a*-stadiet, som i sin tur måste vara yngre än skilsmässan från baltoslaviskan.

2.1 Det urgermanska paradigmet: en rekonstruktion

Det är lätt att i litteraturen finna framställningar av de olika förekomsterna av det aktuella ordet för 'vatten' i öst-, väst- och nordgermanska med allmänt hållna hänvisningar till uppbrytningen av heteroklisen (Bammesberger 1990: 204; EWDS s.v. *Wasser*; Casaretto 2004: 580). Dessvärre är det svårare att med säkerhet återuppbygga ett komplett paradigm – oftast berörs frågan med uppenbar försiktighet. Donald Ringe (2006: 275–276) gör en ansats som innehåller alla väsentliga element för en rekonstruktion. Han stöder sig långt på det faktum att i alla belagda kasus uppvisar formerna för gotiskans *wato* 'vatten' full parallellitet med de enda tre neutrala *n*-stammar (**namō₃* 'namn', **sēmō₃* 'säd' och **ankwō₃*

'smör')¹ som han med stöd av Jay Jasanoff (2002) håller för nedärvda. Jasanoff (2002; 2004) sammanställer dessas presumtvt "överlånga" vokaler i nom. sing. med urindoeuropeiska utljudsvokaler i kollektiva amfikinetsiska paradigmen.

Parallelliteten med *n*-stammarna måste begränsas till de tre "nedärvda" arkaiska orden då bara dessa uppvisar en full överensstämmelse. De neutrala *n*-stammarna uppvisade inte, liksom inte heller de maskulina *n*-stammarna, något enhetligt böjningsmönster, utan det verkar finnas rester av olika accent-/avljudsklasser bland dem (Jasanoff 2002: 32f.; Ringe 2006: 275). Således har vi t.ex. i nom. ack. pl. formerna got. *augona* ~ fsv. *øgun*, got. *hairtona* ~ fsv. *hierta* och got. *namna* ~ fsv. *nam(p)n* (Noreen 1904: 314, 320; Jasanoff 2002: 42; Ringe 2006: 280).

Ringes rekonstruktion, som alltså baserar sig på hypotesen om ett ursprung i en amfikinetsisk kollektivböjning, skulle i min egen presentation (jfr Ringe 2006: 41, 48–49, 275–276, 280) se ut som följer (de äldre paleogermanska och indoeuropeiska formerna här som egna komplement till presentationen):

Tabell 2

	Urgerm. (Ringe)	Paleogermanska	Indoeuropeiska
Nom. ack. sg.	* <i>watōr</i>	< * <i>wád-ār</i>	← * <i>u(e)d-ōr</i>
Gen. sg.	* <i>watiniz</i> ²	← * <i>wad-n-és?</i>	← * <i>ud-n-és</i>
Dat. sg.	* <i>watini</i> ²	< * <i>wad-én-i</i> (lokativ jfr dativ * <i>wad-né-i</i>)	← * <i>ud-én-i</i> (lokativ)
Gen.pl.	* <i>watnō₃</i>	< * <i>wad-n-ā₃m</i>	
Dat.pl.	* <i>watnamaz</i>	< * <i>wad-n(a)-mas</i>	

De germanska plurala formerna skulle, enligt Ringes rekonstruktion ovan, vara sekundära bildningar, uppkomna som en följd av att den ursprungliga kollektivböjningen hade blivit reserverad för bruk med

¹ Jag har valt att beteckna det urgermanska fonem som vanligast betecknas som "trimoraiskt" långt *ō* eller *ō* med <*ō₃*>. Orsaken är främst grafisk – det möjliggör att reservera cirkumflex för utmärkande av nasaliserade vokaler. Beteckningen skall inte förstås som ett ställningstagande till frågan om fonemet verkligen karakteriserades av överlång kvantitet eller av någon annan egenskap (för diskussion se Antonsen 2002: 254ff.; Syrett 1994: 133f.; Boutkan 1995: 97–166; Jasanoff 2002: fotnot 2; Jasanoff 2004: fotnot 5; Ringe 2006: 73–75; Olander 2009: 75–80).

² Mer konventionellt kan genitiv och dativ betecknas som äldre urgermanskt **watenez* – **wateni*. Beteckningen **watiniz* – **watini*, som jag följer i denna framställning reflekterar att en höjning av många trycksvaga *-e* kan återföras ända till urgermanskan. Boutkan (1995: 278, 282ff.) rekonstruerar gen. **watenas* med *a*-stadium i ändelsen.

singular betydelse (Ringe 2006: 276). Orsaken till att Ringe inte anför någon rekonstruktion av nom. ack. pl. (*watnō?? *wat(ō)rō??) är uppenbart den att grunden för en sådan är otillräcklig.

Denna rekonstruktion har stora likheter med den rekonstruktion som Daniel Petit (2004: 98f.) har föreslagit för baltiskans förstadier med hänsyn uttryckligen tagen också till gotisk evidens:

Tabell 3

	Prebaltiska		Sen indoeuropeiska
Nom.sg.	*vādō	<	*μód-ōn eller *μód-ōr (= got. wato)
Gen.sg.	*ud-(e)n-és	<	*ud-n-és (= véd. udnāh)

Speciellt iögonenfallande är det att liksom en huvudström av forskare anser att germanskan gör (Schindler 1975: 5; Beekes 1995: 188; AHD s.v. *wed-1*), skulle också baltiskan utgå från en kontaminerad nominativ/ackusativ, baserad på den långa ändelsevokalen i den indoeuropeiska kollektiven, men med *a*-stadiet "inlånat" från singularis (Petit 2004: 99). Denna novation kunde eventuellt enligt Petit (2004: 80f.) vara gammal och gemensam för de två närbesläktade språkfamiljerna.

2.2 Urgermansk nominativ / ackusativ och lokativ av amfikinetiskt ursprung?

I fråga om suffixavljud finns det för urgermanskans del få jämförelseobjekt bland heteroklitiska *r/n*-stammar. Full parallellitet i svaga kasus och likaså långvokaliska suffix i starka kasus visar som konstaterat de närmast jämförbara tre "nedärvda" neutrala *n*-stammarna. Går man till dem inställer sig frågan om nom./ack. sg. i dessa tre ord verkligen representerar en ljudlagsenlig efterföljare till den indoeuropeiska amfikinetiska kollektivformen. Detta utgör ett klassiskt problem i germanistiken (se t.ex. diskussion i Bammesberger 1990: 165–168 och Syrett 1994: 134–152). Även om många idag godkänner Jasanoffs (2002) synsätt är det också möjligt att för den långa suffixvokalen, i George S. Lanes efterföljd, postulera en analogibildning som t.ex. Frederik Kortlandt (Boutkan 1995: 138ff.) och Dirk Boutkan³ (1995: 127f., 163, 285f.) har gjort samtidigt som de har utmanat existensen av "trimoraiska" vokaler överhuvudtaget (jfr fotnot 1 ovan). Lanes och Boutkans synsätt har, trots Jasanoffs hård-

³ Boutkan (1995: 32 fotnot 5) meddelar att han fick tillgång till Syrett 1994 först efter att hans manuskript blev färdigt.

arbetade argumentering för en motsatt lösning, senast igen godkänts av Thomas Olander (2009: 77).

En härledning ur det amfikinetiska kollektivparadigmet skulle också stämma in på dativen, under det plausibla antagandet att den skulle återgå på den indoeuropeiska lokativen, med förväntad suffixbetoning. Där-
emot lämnar en sådan härledning genitiven oförklarad. Inte ens Jasanoff (2002) påstår explicit i sin artikel om nom. ack. av *n*-stammar att också de tre ”nedärvda” ordens genitiver skulle härstamma från en amfikinetisk kollektiv. Ringe (2006: 197) härleder både dativ- och genitivsuffixet ur en äldre lokativ.

Resonemanget för dessa *n*-stammar ter sig väl tillämpligt på rekonstruktionen urg. **watōr*.

2.3 Urgermansk genitiv och dativ av proterokinetiskt ursprung?

Med undantag för *e*-stadiet i suffixet (urg. gen. sg. **wat-en-ez*) kunde alltså hela det singulara paradigmet för de tre ”nedärvda” *n*-stammarna och det gotiska ordet *wato* ’vatten’⁴ återföras på ett amfikinetiskt paradigm, som då skulle representera kollektivum. Dativen, som innehåller samma suffix som genitiven, kan förklaras återgå på den indoeuropeiska lokativen, men denna förklaring är inte lika ekonomisk för genitiven, som skulle förväntas uppvisa en ändelsebetonad form ***wat-n-ez* (eller ***wat-n-az*). Robert S.P. Beekes (1995: 188) hänför explicit gotiskans suffix i svaga kasus till den proterokinetiska typen. Dessutom upptar han (1995: 186) gotiskans neutrala *n*-stam *hairto* ’hjärta’ i en uppställning av proterokinetiska *n*-stammar, uppenbarligen p.g.a. dess *e*-stadium i suffixet av svaga kasus. Märkas bör att Beekes (1995: 118ff.) skilt rekonstruerar en särskild suffixavljudsserie för maskulina (amfikinetiska/hy-
terokinetiska) *n*-stammar, med nollstadium i suffixet.

Boutkan (1995: 278–284) rekonstruerar urg. gen. sg. som **-ena/es* men anser den vara en novation, visserligen gemensam med många andra indoeuropeiska språk. Petit (2004: 80) spekulerar i att motsvarande suffix-
avljud i baltiskan **-ēnes* kunde representera en ”arkaisk” böjning (jfr dock annorlunda a.a.: 99).

Forskningen angående den heteroklitiska böjningen av urgermansk **watōr/*wat(i)n-* ’vatten’ ansluter sig inte heller undantagslöst till upp-

⁴ Gotiskans nominativ/ackusativ *wato* måste vara en nybildning då den inte kan vara en ljudlagsenlig efterföljare till urg. **watōr* (se hänvisningar till gotiskans *fidwōr* i kapitel 3.6 nedan).

fattningen om ett amfikinetiskt ursprung. Alfred Bammesberger (1990: 204) har explicit framhållit att ett singularart indoeuropeiskt paradigm ligger till grund för det germanska paradigmet.⁵ Nu framkastar också Kloekhorst (under utgivning: 4) explicit, låt vara försiktigt, tanken på en sammanställning av gotiskans genitiv sg. *watins* med hettitiskans genitiv sg. *wetas/witenas*, vilket skulle projicera ett suffix med proterokinetiskt *e*-stadium ända till urindoeuropeiskan. Som nämnt har också Olander nyligen ställt sig kritisk till Jasanoffs förklaring av nominativ/ackusativ av *n*-stammar.

Sammanfattningsvis måste man konstatera att även om germanskans neutrala *n*-stamsparadigm mestadels har härletts ur den amfikinetiska accent-/avljudsklassen, vanligen utifrån en specifik tolkning av den intrikata nominativen/ackusativen, så är också andra tolkningar möjliga. Också för den heteroklitiska *r/n*-stammen *watōr/*wat(i)n- 'vatten' skulle man tillsammans med Bammesberger (se fotnot 5) kunna anta, att det singulara indoeuropeiska paradigmet med sekundärt proterokinetiskt suffixavljud, har lämnat sina spår, inte minst därför att alla germanska ord för 'vatten' i roten företräder germanskt *a*-stadium (< ie. *o*-stadium), som måste utgå från (nom./ack.) singularis. För det rekonstruerade suffixet *-ōr i nominativ/ackusativ är det ändå svårt att acceptera någon som helst nybildning inom det singulara paradigmet. Ursprunget torde åtminstone i detta fall vara motsvarande suffix i det kollektiva paradigmet.

3 Det fornsvenska namnet *Vætur* 'Vättern' och det däri ingående apellativet **vætur*/**væter*-

Sedan länge har språk- och ortnamnsforskare sammanställt namnet *Vättern* (fornsvenska *Wetur* 1222–1230, 1246 / *Uætur* 1231–1240 / *Wætor* 1289, 1297, 1454 / *Wætir* 1303 / *Uætur* 1325 / *Wætur* 1325, 1413 / *Wæt(h)er* 1420, 1445, 1505, 1526 osv., se Lundahl 1970: 45) med den indoeuropeiska roten behandlad ovan. Med Evald Lidéns (1932: 228) formulering skall namnformen enligt den "av gammalt gällande åsikten" mer precist vara

⁵ "Im Germanischen wurde weitgehend die Singularalternante idg. *wódy (vgl. heth. *wadar* 'Wasser') als Grundlage des Paradigmas benützt." På samma sätt måste man tolka det nyutkomna verket *Nomina im Indogermanischen Lexikon* (NIL: 706 = s.v. *wéd*), som i motsats till AHD (s.v. *wed*-¹) upptar de västgermanska formerna under stickordet *wód*-^{or} med förment kort (i motsats till kollektivens långa) *o*-stadium i suffixet.

”utbruten – med genusändring efter massan av maskulina sjönamn – ur den indoeuropeiska neutrala *r-* (och *n-*)stam, som möter i fsax. *watar*, umbr. *utur*, gr. *ὑδωρ*, hetit. *ṽatar* osv. ’vatten’”. Samma tolkning har också företrätts redan av exempelvis Adolf Noreen (1913: 75) och Elof Hellquist (1903–1906 1: 748ff.; SEO s.v. *Vättern*).

Med hänvisning till ett antal namn av bevisligen olika ålder med efterleden *-vätter(n)*, samt särskilt till namnet *Vättlösa* (j *Väterlös*, j *Waterlösom*) i Västergötland (Lundahl 1965: 70), har man gjort gällande att ett likalydande appellativ **vætur* ’vatten (vattensamling)’ skulle ha existerat åtminstone i delar av Götaland och angränsande svealandskap i tämligen sen tid (Strandberg 1988: 31f.; Andersson 2004: 14; Andersson 2005: 133f.). Många forskare har preciserat att det rör sig om ”ett annat” germanskt ord än ordet *vatten* (”närbesläktat” Hellquist 1903–1906 1: 749 och Lundahl 1970: 45; ”annat ord” Hallberg 1983: 111). Hans Jonsson (1966: 215f.) kallar det ”rotbesläktat” samtidigt som han påpekar att det till tyska *Wasser* och grekiska *ὑδωρ* ’vatten’ ”står i avljudsförhållande”. Thorsten Andersson (1972: 16f.) konstaterar att till grund för namnet *Vättern* ligger ”ett ord för ’vatten’, ie. **uedōr* som är okänt i germanska språk”.⁶

Ett antal forskare som har behandlat namnet *Vättern* har fortsättningsvis hänvisat till dess förment indoeuropeiska ursprung genom beteckningen **uedōr* (SEO s.v. *Vättern*; Andersson 1972: 16f., 2004: 14, 2005:133; Greule 2007: 161f., 163). Etymologins anhängare har inte uttryckt några som helst reservationer angående denna kasusform som de citerar.⁷ Nom./ack. **μ(e)dōr* är den enda kasusformen av kollektiven som uppvisar likheter med senare **vætur* i det att formen uppträdde med *r*-suffix och började på (förment) konsonantiskt *μ*. Man bör ha rätt att anta att dessa forskare inte har underlåtit att redogöra för några tilläggsantaganden och att de har tänkt sig att en senare ljudlagsenlig representant av precis denna böjningsform har tjänat som utgångspunkt för den nybildade *a*-stamsböjningen. Under denna förutsättning måste man tänka sig att hypotesens proponenter, medvetet som Noreen (1913: 75)⁸ eller

⁶ Jfr senast Andersson 2004: 14: ”... dass hier wahrscheinlich ein proprialisiertes indogermanisches Wort, **uedōr*, vorliegt, das in den germanischen Sprachen unbekannt ist.”

⁷ Albrecht Greule (2007) anför i sin lite mer ingående presentation av ämnet andra rekonstruerade former, förment härledda från samma rot, bl.a. det germanskättade latinska namnet *Vetera* (< **wetar* / **weter*-) vid nedre Rhen och (med ”fel” klusil) namnen för floden *Wetter* (< **wedra*?) i Hessen och för floden *Wear* i Storbritannien (< *wedra* ~ *Ovēdρα*), dessa senare mer försiktigt bedömda av Andersson (1972: 16f.) som ”keltiska”.

⁸ Noreen framkastar att en utveckling av *ō* före *r* till *u* kanske bör antas: ”Vielleicht ist dieselbe Entwicklung auch vor *r* zu statuieren, z. B. Nom. Sg. aschw. (dial.), adän. (schon.)

omedvetet, har postulerat en ljudhistorisk utveckling för vilken inga paralleller kan redovisas. Utöver detta måste de ha postulerat två antaganden, vilka i ljuset av kapitel 1 och 2 ovan kan karakteriseras som diskutabelt hypotetiska.

3.1 Två diskutabla men nödvändiga förutsättningar för den etablerade etymologin

Som behandlat i kapitel 1 finns inga belägg för att ett *e*-stadium, teoretiskt postulerat genom inre rekonstruktion av urindoeuropeiskans äldsta skede **uédōr* (egentligen då **uédorh*₂), skulle ha överlevt i denna heteroklitiska stam i någon europeisk gren av de indoeuropeiska språken. Till och med hettitiskans vittnesbörd är omtvistat. Som vi sett ovan i kapitel 2.1 – 2.2 anser huvudströmmen av indoeuropeister att det urgermanska appellativet för 'vatten' skall härledas ur den amfikinetiska kollektiven och att både germanskan och baltoslaviskan har det indoeuropeiska *o*-stadiet inlånat från det singulara paradigmet. Om de har rätt representerar nom./ack. **uódōr* i en sen nordvästindoeuropeisk (germanskt-baltoslavisk) böjning en efterföljare till kollektiven. Den här formen, som saknar *e*-stadium, kan så inte gärna vara föregångare till fornsvenska **vætur*. Eftersom formen dessutom upptar samma plats i paradigmet som formen **uédōr* har förutsatts representera, synes den utesluta en förklaring baserad på en "uppbrytning" av paradigmet.

Med att utnyttja de osäkerhetsmoment som behandlats i kapitel 2 kan den här invändningen förvisso förklaras bort. Under dessa förutsättningar skulle ett nybildat nordvästindoeuropeiskt **uódōr* ha kunnat representera ett singulart paradigm samtidigt som ett sedermera försvunnet arkaiskt ord **uédōr* skulle ha representerat ett kollektivt paradigm. Detta skulle förutsätta att singulara och kollektiva ord ännu i sen nordvästindoeuropeiska hade kunnat existera parallellt, ett fenomen annars kännetecknande för den anatoliska grenen. Antagandet görs ännu mer osannolikt av att de två parallellt existerande orden måste antas ha varit närmast synonyma, eftersom 'vatten' i semantiskt hänseende bär på en kollektiv betydelse, oberoende av ordbildning.

Samma semantiska invändning gäller likasåväl om man tänker sig med forskningens huvudström att den nordvästindoeuropeiska hybridformen

brōþur, -or (gr. dor. φράτωρ, ags. *brōþor*) 'Bruder', aschw. Scename *Vætur* zu gr. ὕδωρ 'Wasser'." Valter Jansson (1936: 284) karakteriserar ljudutvecklingen som "föga sannolik". Exemplet Noreen anger är föråldrat då φράτωρ enligt senaste kunskap skall rekonstrueras **bbréh*₂*tēr* (Beekes 1995: 130; Rieken 1999: 267) eller **bbrätēr* (Fortson 2004: 61, 112).

**uódōr* också hade uppkommit inom ramen för det kollektiva paradigmet. Då borde en utbrytning och lexikalisering av den synonyma formen **uédōr* ha skett redan före uppkomsten av den nordvästindoeuropeiska formen. Detta måste i alla avseenden bedömas som ett ännu mer spekulativt antagande då det förutsätter en mycket längre oberoende utveckling utan hållpunkter i besläktade språk eller analoga böjningsmönster.

Den andra diskutabla förutsättningen gäller rekonstruktionen **uédōr* som inte är helt okontroversiell. Som vi sett ovan i kapitel 1 grundar sig denna form på intern rekonstruktion av hur ett amfikinetsiskt paradigm bör ha sett ut i den äldsta urindoeuropeiskan men saknar otvetydigt stöd bland faktiskt belagda former. Därför tävlar den med en suffixbetonad rekonstruktion **udōr*, som utmärkt kunde förklara beläggen i de icke-anatoliska dotterspråken, och kanske t.o.m. beläggen i de anatoliska. Även om man genom intern rekonstruktion trots detta vill återföra en äldre form **uédorb*₂ till den äldsta indoeuropeiskan, blir det igen högst hypotetiskt att anta dess överlevnad enbart i fornsvenskan, utan sammanställbara belägg i andra indoeuropeiska språk.

3.2 En osannolik ljudutveckling av obetonat *-ōC#

Den tredje invändningen gäller följande reservation som Elof Hellquist uttalade redan i början av förra seklet: ”NOREEN identifierar den fsv. ändelsen *-ur*, *-or* med ändelsen i gr. *ὕδωρ*; om här emellertid fullständig identitet äger rum, kan vara ovisst; i alla händelser måste *r* i det svenska namnet ock fht. *wazzar*, gr. *ὕδωρ* o.s.v. hafva samma källa” (Hellquist 1903–1906 1: 749, del av citatet här åskådliggjort med fet stil). Anmärkningsvärt är det att ingen av förespråkarna för etymologin *Vättern* < **uédōr* som är citerade i denna artikel, eller ens Hellquist själv (SEO s.v. *Vättern*), har återupptagit eller problematiserat denna tydligt uttryckta reservation. Veterligen har ingen efter Noreen (1913: 75, se fotnot 8 ovan) explicit fört fram några argument för hur indoeuropeiskt *-ōr# skulle ha kunnat utvecklas till fornsvenskt */-ur/* (ortografiskt och fonetiskt skrivet <*-ur*>/<*-or*>, härafter betecknat fonematiskt som *-ur*). Ändå är det svårt att förstå den etymologi som dessa har velat tillskriva **vætur* på något annat sätt än att de håller en sådan spekulativ ljudutveckling för möjlig.

I ljuset av forskningsläget idag var det fullt befogat av Hellquist att karakterisera en sammanställning av indoeuropeiskt *-ōr* med fsv. *-ur* som ”oviss”, även om en ännu mer kritisk bedömning också kan försvaras. Urgermanska långa vokaler i svagtryck blev alla föremål för förkortning

under nordvästgermansk eller urnordisk tid. De litterära nordiska fornspråken känner visserligen inte någon form alls som kan antas utgå ljudlagsenligt från urgermanskt *-ōr#. Bara några indirekta paralleller kan anföras. Urgermanskan hade inget kort o och som det blir redogjort för i kapitlet 3.3 – 3.6 nedan var utfallet av urgermanskt långt *ō₍₃₎ efter förkortning i svagtryck som huvudregel fornsvenskt kort /a/. Därför vilar bevisbördan tungt på den som i motsättning till den allmänna plausibiliteten vill argumentera för att urg. *-ōr# undantagsvis kunde ha utfallit som fsv. -ur# snarare än -ar#.

Språkhistoriker som står utanför den svenska onomastiska forsknings-traditionen verkar omedvetet eller medvetet vara varse om detta redogjorda problem. Donald Ringe (2006: 276) kastar fram ett helt annat uppslag (låt vara med ett stort förbehåll, men avslöjande nog utan att ens nämna den traditionella tolkningen), nämligen den att fsv. *vætur till äventyrs kunde härledas ur indoeuropeiskans nom./ack. singularis (alltså *μód-γ som ljudlagsenligt borde ha gett fsv. **vatur). Likaså får man tro att Lindeman och Bjorvand från Norge gör ett medvetet val då de med avslöjande tystnad förbigår den svenska onomastiska forskningstraditionen (VAEO s.v. *vann*), som de säkerligen är bekanta med.

3.3 Förkortning av urgermanskt långt /ō/ i nordvästgermansk tid

Under nordvästgermansk tid eller mycket tidig urnordisk tid⁹ undergick *-ō_C# i svagtryck förkortning, där C representerar en konsonant av högsta sonoritet. Förkortningen gällde bevisligen, i tillägg till absolut utljud, fall där konsonanten som slöt stavelsen var en av de konsonantiska halvokaler -μ# eller -ɣ# (Bammesberger 1990: 103, 104; Boutkan 1995: 396ff., 400 regel 2). Det är helt motiverat att analysera denna typ av omgivning som slutna stavelser, eftersom vokaler framför konsonantiska halvokaler utvecklades autonomt till urgermansk tid och förmodligen också fortsatte att göra det (Antonsen 2002: 256, jfr Ringe 2006: 225) ända tills monoftongeringsregler började verka i särgermanska språk.

⁹ I denna studie hänvisas upprepade gånger till en ”nordvästgermansk” eller ”(mycket) tidig urnordisk” period praktiskt taget synonymt. Många av de tidigaste nordgermanska och västgermanska ljudlagarna har verkat antingen gemensamt eller parallellt. Kronologin för uppbyggnaden av det nordvästgermanska dialektområdet är svår att fastställa. De tidigaste nordiska runinskrifterna uppvisar bara enstaka indicier på att språket börjat avvika från det nordvästgermanska rekonstruktionsstadiet (Nielsen 2000). Med den brukade kronologiska terminologin avses, oavsett ordval, följaktligen ett språkstadium omedelbart före de äldsta nordiska runskrifterna.

Dessutom skulle en alternativ analys förutsätta en kvantitetskategori av överlängd eftersom även kortvokaliska diftonger till sin kvantitet kom att motsvara långa monofonger.

Utfallet av $^*-\bar{o}\mu\#$ var bevisligen $^*-\text{au}\#$ trots att halvvokalen har erbjudit en maximalt labiovelar omgivning som väl kunde ha förväntats verka en höjning till $^*-\bar{u}\# > ^*-\text{u}\#$. De germanska språkens former för räkneordet *åtta* kan alla återföras på en form $^*\text{ahtau}$. Diftongen $^*-\text{au}\#$ återgår på den indoeuropeiska sekvensen $^*-\bar{o}\mu\#$ (SEO s.v. *åtta*; DEO s.v. *otte*; EWD s.v. *acht*; VAEO s.v. *ätte*), även om bara belägg i indoariskan förutsätter en sådan sekvens bland de besläktade språken (Beekes 1995: 213, jfr $^*\text{okt}\bar{o}(u)$ i Fortson 2004: 131).¹⁰ För urgermanskans del rekonstrueras $^*\text{aht}\bar{o}u$ (Ringe 2006: 287) då förkortningen från $^*-\bar{o}\mu\#$ till $^*-\text{au}\#$ vid närmare betraktelse inte rimligen skall dateras till förgermanskan, som noggrant verkar ha bevarat gamla kvantitetsförhållanden oförändrade, utan till de äldsta skedena i de germanska undergruppernas särutveckling (Boutkan 1995: 397ff., 412f., 431ff., 435).

Trots att en mer labialiserande miljö för $^*-\bar{o}$ än $^*-\bar{o}\mu\#$ är svår att föreställa sig har $^*-\bar{o}$ - före $-\mu$ utvecklats till $-a$ - oberoende av varandra både i gotiskan och i nordvästgermanskan. Denna särutveckling tyder på en klar tendens hos den urgermanska vokalen $^*/\bar{o}/$ att i de urspråkliga germanska dialekterna vid förkortning sammanfalla med den närmast liggande delabialiserade centralvokalen $/a/$. Elmer Antonsen (2002: 21) fäster med ett fornhögtyskt exempelord uppmärksamhet på att denna långa vokal har verkat a -omljud och att den vid inlåning av det latinska ordet *Rōmāni* åtminstone i gotiskans *Rūmōneis* har substituerat latinets \bar{a} men inte dess \bar{o} . Antonsen beskriver därför vokalen som "låg" och betecknar den som $^*/\bar{o}/$. Anmärkningar i samma riktning görs av Martin Syrett (1994: 269 fotnot 25) och Hans Frede Nielsen (2000: 87).

Utfallet av $^*-\bar{o}_{(3)}\dot{i}\#$ var efter nordvästgermansk förkortning $-\text{ai}\#$. En lång sekvens $^*-\bar{o}\dot{i}\#$ bör rekonstrueras för dativ ($< ^*-\text{oei}$) av urgermanska a -stammar, utan efterföljare i gotiskan (Bammesberger 1990: 42; Boutkan 1995: 167f.). Dessutom bör för dativ ($< ^*-\text{eh}_2\text{ei}$) och lokativ ($< ^*-\text{eh}_2\dot{i}$) av urgermanska \bar{o} -stammar en "trimoraisk" sekvens $^*-\bar{o}_3\dot{i}\#$ rekonstrueras (Bammesberger 1990: 101, 103, 104; Ringe 2006: 269). Reflexerna har sammanfallit som $-\text{ai}$ i gotiska och som $^*a > \text{æ} > e$ i fornengelskan. Ljudlagsenliga reflexer i nordgermanska språk och fornhögtyska saknas efter-

¹⁰ Räkneordet rekonstrueras därför också $^*\text{okt}\bar{o}$ (Szemerényi 1990: 236) $< ^*\text{h}_3\text{ektéh}_3$ (Beekes 1995: 214; Clackson 2007: 198).

som instrumentalis där har övertagit dativens funktion (Boutkan 1995: 222, 225, 227, 228).¹¹

Utfallet av korrespondensen som har förklarats med ett "trimoraiskt" fonem *-ō₃# i absolut utljud var i gotiska och fornhögtyska -o# medan belägg i fornengelska och urnordiska pekar på -a# (Boutkan 1995: 99; Ringe 2006: 73). Beläggen utgörs av nominativ singularis av maskulina och vissa nedärvda neutrala *n*-stammar (se kapitel 2 ovan). Osäkerhet råder visserligen eftersom ändelsen också kan förklaras ha uppkommit som resultat av analogier (Syrett 1994: 133–135; Boutkan 1995: 127f., 163, 285f.; Olander 2009: 77).

Det finns ett betingat undantag som utgörs av en ljudlag enligt vilken "bimoraiskt" *-ō# i absolut utljud (<*-eb₂#) i ett flerstavigt ord förkortades till kort -u# (Stiles 1984: 5; Syrett 1994: 60f., 237f.; Boutkan, 1995: 225f., 384ff., 449f.; Nielsen 2000: 206). Den på så vis förkortade vokalen synkoperades i sin tur i senare urnordisk tid efter att ha verkat *u*-omljud. Ingen fonologisk förklaring brukar anges till varför vokalen i denna miljö har höjts till skillnad från den allmänna tendensen dvs. *ō₍₃₎ > *a*. Man kan väl bäst tänka sig att höjningen har påkallats av ett behov att särskilja vokalen från etymologiskt "trimoraiskt" *-ō₃# > -ō (> -*a*) och/eller etymologiskt nasaliserat *-ō̃# > -*a*, alltså en s.k. "push chain" (för andra exempel se t.ex. Nielsen 2000: 83, 116, 278; Widmark 2004: 133f. även 132f.).

Inget hindrar alltså att man prima facie antar att utvecklingen *-ō# (> *-ū#) > *-u# har varit gammal, minst baserad på gemensamma förutsättningar nedärvda ur nordvästgermanskan men troligast samnordvästgermansk (Nielsen 2000: 272, se dock 210 för en försiktig bedömning av bevisvärdet). I den grad man accepterar att denna höjning representerar ett oväntat undantag gentemot den allmänna tendensen mot en öppen centralvokal är det förstas mest ekonomiskt att undvika en förklaring som skulle förutsätta en oberoende upprepning av höjnings-/förkortningsregeln i de två undergrupperna.

¹¹ Antonsen (2002: 257, 259) har för fornhögtyskans del argumenterat för en ljudlagsenlig utveckling *-ō̃# > *-ūi > *-ū > -*u*. Syrett (1994: 113–118) försöker tillämpa samma på nordgermanskan genom ett tilläggsantagande om en inhiberad förkortning. Genom den lyckas han förklara varför den pronominala ändelsen ändå har utfallit ljudlagsenligt som fornnordiskt -*ri* (inte ***-ru*). En höjning av -ō- som resultat av *-ī# måste bedömas som ytterst osannolik i ljuset av att inte ens *-u# har förorsakat motsvarande höjning i **abtōu* > **abtau*. Den traditionella förklaringen företrädd av Boutkan måste därför accepteras som minst problematisk, även om instrumentalis inte utan ytterligare antaganden kan anses ha gett upphov till en lång vokal, åtskild från nom. sg. -ō# < *-eb₂ i feminina *ō*-stammar, vilket i sin tur tycks förutsättas av fornnordiska runinskrifter med ändelsevokalen bevarad.

För västgermanskans del brukar ett långvokaliskt mellanstadium $*-\bar{o}\# > *-\bar{u}\# > *-u\#$ postuleras (Antonsen 2002: 241) för att undvika behovet av att anta tre snarare än två perioder då förkortningsregler ska ha varit produktiva (Boutkan 1995: 423, 435). Boutkan (1995: 400) underlåter att presentera motsvarande mellanstadium för nordgermanskans del, säkert helt enkelt för att intern evidens för ett motsvarande sekventiellt argument råkar saknas. Nielsen (2000: 85) påpekar emellertid möjligheten av ett sådant mellanstadium $*-\bar{u}\#$ i urnordiskan. Han framkastar att man inte ens kan utesluta att beläggen **minu** och **liubu** på Opedalsstenen eller **laþu** på ett antal brakteater ännu under runnordisk tid skulle representera en långvokalisk ändelse. Detta sista antagande är ekonomiskt bara såvida man antar att dat. sg. /ē/ i runbeläggen **woduride** på Tunestenen, **wage** på Opedalsstenen och **walhakurne** på Tjurköstenen (Syrett 1994: 83-89) är ljudlagsenliga representanter för en historiskt kortvokalisk sekvens $*-o\ddot{a}\#$ som i sista hand då måste härledas ur lokativen. Den belagda ändelsen tolkas emellertid oftast som en senare representant för sekvensen $*-\bar{o}\ddot{a}\#$ ($< *-\bar{o}ei$) rekonstruerad för dativ. I linje med det är det förväntat att anta att förkortningen $*-\bar{u}\# > -u\#$ hade skett samtidigt som $*-\bar{o}\ddot{a}\# > -ai\#$, vilken förutsätts ha skett före monoftongeringen till $-ē\#$. I annat fall måste man förutsätta ett ytterligare skede av förkortning enbart för att förklara $*-\bar{u}\# > -u\#$, då denna utveckling ändå måste ha fullbordats före synkopen. Alltså var utljudande $-u$ i **minu**, **liubu** och **laþu** troligast kort.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det i nordvästgermansk tid (eller mycket tidig urnordisk tid) förekom förkortning av /ō/ i utljudande öppna stavelser och stavelser slutna av vissa approximanter.¹² Utvecklingen av "bimoraiskt" $*-\bar{o}\#$ ($> *-\bar{u}\#$) $> -u\#$, betingad av svagtryck och absolut utljud, går emot en samtidigt verksam klar tendens hos de urgermanska vokalerna $*/\bar{o}/$ och $*/\bar{o}_3/$, nog väl beroende på dessas inneboende låga kvalitet $*[\bar{o}]$, att i de nordvästgermanska dialekterna vid förkortning sammanfalla med den närmast liggande delabialiserade centralvokalen /a/.

Huruvida utljudande långa /ō/ före likvida skulle ha förkortats i nordvästgermansk tid eller först i sen urnordisk tid kräver i brist på direkta parallella exempel en noggrannare granskning nedan i kapitel 3.5–3.7.

¹² Patrick Stiles (1984: 5, 7, jfr diskussionen i VAEO s.v. *fire*) tycks förbise halvokalerorna och de "trimoraiska" vokalerorna då han till stöd för att urgermanskt $*-\bar{o}\#$ skulle ha bevarat sin långa vokal ända fram till sen urnordisk tid anför argumentet att förkortningen av $*-\bar{o}\#$ till $-u\#$ skulle stå isolerad, som den enda tidiga förkortningsregeln.

3.4 Förkortning av urgermanskt långt /ō/ i sen urnordisk tid

Under senare urnordisk tid förkortades i svagtryck kvarstående nasala -ō och orala -ō_C#,# om slutkonsonanten var en obstruent (klusil, frikativ eller nasal) eller om en sådan hade funnits i denna position och förhindrat förkortning under nordvästgermansk tid (Boutkan 1995: 401 regel 11). Enligt en generisk huvudregel var utfallet i de flesta fall /a/. T.ex. förkortades -ōz till -aR (som också inbegrep tidigare urg. fem. ack. pl. *-ōnz# och mask./fem. nom. pl. *-ōz#) och nvg. *mānōþ#* > *mānaþ#* (VAEO s.v. *māned*), samt mer allmänt -ō_# > -a där -ō hade undgått tidigare förkortning tack vare en inhiberande konsonant, som i ablativ singularis < *-ōz#t#. De enda kända undantagen är utvecklingen i vissa särskilda nasala omgivningar behandlade i det följande (jfr Noreen 1923: 119f.).

Till och med i nasal omgivning var utfallet ändå i de flesta fall /a/ (Syrett 1994: 267; Nielsen 2000: 85f., 88f. och 100f.). I enlighet med huvudregeln utföll -ō- och -ō# t.ex. i 3. pers. pres. pl. ind. urg. **kallōzŋþi* som fsv. *kalla* < urn. **kallan* (Boutkan 1995: 392f.), gen. pl. urg. *-ōz# (Bammesberger 1990: 44f.; Ringe 2006: 279) utföll som fsv. ändelsen -a# < urn. -ō# belagd i Tunestenens *arbijano* (Antonsen 2002: 127ff.; Nielsen 2000: 86, 89), 1 pers. pret. sg. ind. urg. *-dō (Ringe 2006: 251, 268) utföll som fvn. ändelsen -ða# < urn. -dō# belagd i flera runinskrifter (Syrett 1994: 242ff.; Nielsen 2000: 86) och slutligen ack. sg. fem. urg. *-ō# (Ringe 2006: 281; Bammesberger 1990: 218, 223) utföll som den starka adjektivändelsen ack. sg. fem. fsv. -a# < urn. -ō# belagd i Nolebystenens *raginakudo* (Antonsen 2002: 180f.; Syrett 1994: 112).¹³

I kontrast till dessa fall utgår fornnordiskt -um från urg. långt -ōz#m- i 1. person pl. av svaga verb av typen *kalla* och *kasta* (jfr Haugen 1982: 122), fsv. *kallum/kallom* < tidig urn. **kallōmz* (eller **kallūmz*) < urg. *-ōz#maz (Ringe 2006: 254ff., 267). Den labialiserande påverkan av */m/ på föregående vokal kan eventuellt tolkas parallellt med en liknande, kanske tidigare samnordvästgermansk labialiserande effekt på den korta vokalen /a/, så som Einar Haugen (1976: 110) och Nielsen (2000: 215 om förekomsterna dat. pl. *habrumz* och *hagestumz* på Stentofstenen) har valt att göra. Boutkan (1995: 91ff., 197f.) relaterar en rad avvikande

¹³ I ljuset av alla dessa motexempel (jfr argumentationen i Syrett 1995: 161) är det knappast troligt att den urnordiska vokalen *-ō# < ie. *-ebz#m# i den substantiviska ack. sg. fem. ändelsen kunde ha höjts och föranlett senare u-omljud i enlighet med vad Einar Haugen (1976: 52f., 1982: 28f.) antar och Stiles (1984: 13f.) och Boutkan (1995: 226) accepterar, utan de u-omljudda akkusativformerna i fornnordiskan bör säkerligen ha införts genom den ena eller andra analogibildningen (Syrett 1995: 156–166; Nielsen 2000: 152).

möjligheter som har framkastats för att förklara vokalförändringen men stannar till sist själv (jfr 400, 435) för samma tolkning. Det är anmärkningsvärt att dessa labialiserande /m/ i båda fallen mycket tidigt har stått i en liknande fonologiskt avgränsad omgivning mellan vokal och /z/. I dubbelt slutna stavelse kan nasalen ha varit speciellt utsatt för assimilation med påföljande effekt på vokalen.

Det andra undantaget till huvudregeln utgörs av oblika kasus i singularis (jfr nusvenska förleden i *gatu-kök*) och nom./ack. pluralis av feminina¹⁴ och neutrala *n*-stammar. I dessa måste fsv. *-u#* återföras på urg. **-ōn-*, också belagt i gen. sg. i förekomsterna **i(n)gijon** på Stenstadsstenen och **agilamu(n)don** på Rosselandstenen (Antonsen 2002: 262, 272). Syrett (1994: 216–221) diskuterar ingående för- och nackdelar med att förklara suffixvokalens höjning som en följd av suffixvokalens nasalisering¹⁵ å ena sidan, och som en följd av föregripande assimilation av höga vokaler i tredje stavelsen å den andra. Han håller båda förklaringarna för problematiska men stannar med tvekan för den sistnämnda. Boutkan (1995: 284, 286–291, 392) diskuterar och förkastar båda förklaringarna relaterade av Syrett och framhåller att höjningen i en tid senare än runbeläggen ovan har betingats av den efterföljande nasala konsonanten själv, alltså över en form **-ūn#*.

Den höjande inverkan av en nasal miljö är alltså villkorlig och betingelserna är inte helt klarlagda. Undantagen gällande nasal omgivning bör i alla fall ha avspjälkats genom höjning av vokalen innan den senurnordiska förkortningsregeln, som följaktligen obetingat förkortade kvarstående /ō/ i svagtryck till /a/ (Boutkan 1995: 400–401, jfr hans regler nr 3, 5 och 11). Liksom konstaterat gällande nordvästgermanska kan igen för urnordiskan fastslås att utvecklingen av *-ō-* > *ū* > *-u-* går emot en då liksom tidigare verkande klar tendens hos den nordvästgermanska vokalen **/ō/*, nog väl beroende på dess inneboende låga kvalitet **[ō]*, att i de nordvästgermanska dialekterna vid förkortning sammanfalla med den närmast liggande delabialiserade centralvokalen /a/. Utfallet *-u-* är i sen urnordisk tid bara tänkbar över en mellanform **-ū-*.

3.5 Utvecklingen av *-ō-* framför likvida

Som redan konstaterats ovan saknar de litterära nordiska fornspråken former som kunde antas utgå från urgermanskt **-ōr#*. I tillägg till en runnordisk förekomst **swestar** på Opedalstenen, som inte i första hand har

¹⁴ I nom. ack. pluralis av feminina *n*-stammar har den litterära fornsvenskan (fsv. *gatur*) ett analogt tillägg *-r*.

¹⁵ Jfr diskussionen i fotnot 13 ovan.

ansetts utgå från urgermanskt *-ōr# (se Stiles 1984; VAEO s.v. *søster*), kan man som indirekt evidens ur de närmaste besläktade nordsjögermanska (eller "ingveoniska") språken anföra ordet för grundtalet fyra, vars former kunde utgå från urgermanskt *fedwōr samt nom. ack. *watar < urg. *watōr.

En synnerligen nära fonologisk omgivning skulle suffixet *-ōl# erbjuda, vilket hade förekommit i nom. ack. i amfikinetiska *l*-stammar. Således kan primärbildningen bakom sv. *äpple* på basen av bl.a. baltisk evidens rekonstrueras som en konsonantstam ie. nom. sg. *h₂ébōl (Beekes 1995: 177; Rieken 1999: 421f., 428). Inget *-ōl har heller här rekonstruerats för urgermanskan, som verkar förete sekundärbildningar (SEO s.v. *apel*, *äpple*; DEO s.v. *æble*; EWD s.v. *Apfel*; Casaretto 2004: 543).

En annan potentiell men begränsat tjänlig parallell utgörs av isl. *fúrr/fýri(r)* 'fyr, flamma' som kan sammanställas med bl.a. eng. *fire* 'eld' och det lågtyska låneoriginalet för sv. *fyr*. Eftersom den senindoeuropeiska, primärt amfikinetiska kollektiven *p(e)h₂uōr sekundärt helt har förlorat sin första stavelse kom ordet att uppträda i urgermanskan som enstavigt och suffixet *-ōr# kom att stå i starktryck varefter det också gick förlorat genom senare analogibildningar (Simms 2009).

3.6 Germanska motsvarigheter till fsv. *vatn* och

fiughur 'fyra' med speciell hänsyn till västgermanska

En tjänlig indirekt parallell för utvecklingen av motsvarande suffix i närbesläktad västgermanska utgörs av *watar 'vatten', av Ringe (2006: 276) presenterad som en urvästgermansk konsonantstam. Även om *-ar ljudlagsenligt lika väl kunde härstamma från indoeuropeiskt *-ōr, *-or som *-er så talar paradigmatiska skäl (se kapitel 1 och 2 ovan) starkt för att ursprunget är just *-ōr.

En antagen urgermansk nom. ack. av grundtalet 'fyra' *fedwōr utgör en annan sällsynt representant för ett långvokaliskt suffix med *-ōr# och är därför intressant som potentiell parallell. Bara indirekt relevant för ämnet under behandling är en kontrovers angående den mediala konsonantismen anförd av Valter Jansson (1936: 283f., jfr 1980). Han ansåg i opposition till den då förhärskande uppfattningen (SEO s.v. *fyra*) att de nordiska beläggen förutsätter en urgermansk form *fegwōr- med velar i den mediala sekvensen. De västgermanska formerna skulle, med undantag för ett senare förändrat böjningsmönster, vara förenliga med samma rekonstruktion, medan det gotiska oböjliga grundtalet *fidwōr* skulle re-

presentera ett oberoende indoeuropeiskt arv. Jansson, som hade fått stöd av Harry Andersen (1974), blev motbevisad i en uppmärksam och anmärkningsvärt utförlig framställning av Patrick Stiles (1985–86, se speciellt anmärkning i del 1: 95), som på ett ekonomiskt sätt också löste de böjningshistoriska problemen. Stiles rekonstruktion nom. ack. urg. **fedwōr* är ingalunda konsensuell men står sig starkt i forskningsläget (EWDS s.v. *vier*; Ringe 2006: 54, 103, för en bedömning av osäkerhet se VAEO s.v. *fire*). Det faktum att Stiles inte hade haft tillgång till en senare diskussion förd av Jansson (1980) med Andersen (1974) angående vissa detaljer i deras tolkning förtar ingalunda värdet av Stiles genomarbetade bidrag.

Alan S. C. Ross och Jan Berns (1992: 579f.), som trots de fornengelska kombinatoriska formerna med dental i den mediala sekvensen (Stiles 1985–86 2: 25) återför västgermanskt **fēwar* på en mask./fem. konsonantstam nom. pl. **fēgariz* < ie. **pekwores* (sic) med velar, antar ändå oekonomiskt att de nordiska beläggen återgår på urn. **fedurēz* och gotiskan på urg. **fedwōr*, båda med dental i den mediala sekvensen. Framställningen saknar hänvisningar till den enklare modellen föreslagen av Stiles ett halvt decennium tidigare och underlåter att problematisera det inbördes släktskapet av formerna för detta etymon i de germanska undergrupperna.

För ämnet under behandling är det mest intressant att fastslå huruvida man kan anta att det långvokaliska suffixet **-ōr* i urgermanskan har haft en utljudande representant **-ōr#*, företrädesvis nedärvd ur en indoeuropeisk kollektiv nom./ack. **k^wet^uōr* (Stiles 1985–86 1: 85f., jfr Beekes 1995: 212; Rieken 1999: 266f.; VAEO s.v. *fire*) och huruvida suffixet har ljudlagsenliga efterföljare i de germanska dotterspråken. På båda frågorna svarar t.ex. Stiles, EWDS och Ringe jakande till den del som gäller västgermanskans **few(w)ar*. För nordgermanskans del skulle en sammanställning förutsätta att fornnordiskt nom. ack. n. *fjogur* kunde härledas ur urg. **fedwōr*, vilket då skulle utgöra en utmärkt parallell till den hypotetiska utvecklingen urg. ***wetōr* > fsv. **vatur* under behandling. Möjligheten av en sådan ljudutveckling tas upp och avfärdas som ”föga sannolik” av Jansson (1936: 284). Stiles (1985–86 2:15) menar att den enda ”vettiga etymologin” för nom. ack. urn. **fedur-* är den oblika stammen ie. **k^wet^ur-* och att en stam ***fedwōr-* borde ha utfallit som mask. fornn. ***fjōðvar-*. Bland dem som helt åsidosätter ett utljudande urg. **-ōr#* och för urgermanskans del istället förutsätter efterföljande ändelser räknas Szemerényi (1990: 235), Ross/Berns (1992), Boutkan (1995: 273, 376, 451) liksom tidigare Jansson och Andersen.

Grundtalet *fyra*, västg. **few(w)ar*, och västg. **watar* 'vatten' erbjuder alltså bara indirekta och osäkra argument för ämnet under behandling. Exempelorden kan högst användas som motargument för det fall att man ville postulera en så tidig förkortningslag *-ōr_# (i svagtryck) > **-ur# att den vore samtida med urg. "bimoraiskt" *-ō# (i svagtryck) > nvg. -u# (se 3.3 ovan). Eftersom suffixet i urg. **watōr* och möjligen i urg. **fedwōr* i västgermanskan tycks ha anslutit sig till den fornengelska utvecklingen av "bimoraiska" *-ō̄# och *-ō̄(n)z# till **a(z)* > -æ > -e (Boutkan 1995: 422–426; Ringe 2006: 73) måste en hypotetisk urnordisk ljudlag *-ōr# > **-ur# för dateringens del lösgöras från sambandet med ljudlagen *-ō# > *-u#. Därmed skulle den kräva sin egen tidsram och inom den ramen förutsätta en annan parallell.

3.7 Det urnordiska belägget *swestar* 'system' på

Opedalstenen och tillhörande ljudhistoriska frågor

Runbelägget *swestar* på Opedalstenen representerar en tidigare stark kasus **swésVr* med ett -t- analogt tillagt från svaga kasus **swes-r-* där -t- i sin tur uppstått ljudlagsenligt i kontakt mellan *-s- och ett r-suffix i nollstadium. Förekomsten är relevant som en parallell till ämnet under behandling eftersom det sedan länge har ansetts möjligt att argumentera för att formen skulle representera en på så sätt uppkommen paleogermansk nominativ **swes(t)ār* > urg. **swestōr* > urn. *swestar* med en ljudlagsenlig kort ändelse -ar < *-ōr. Ändelsen skulle senare ha ersatts med fornnordiskt /-ir/ i analogi med de andra släktskapsorden. T.ex. Boutkan (1995: 399, 400, 433, jfr 273) finner på basen av denna hypotes tillräcklig grund för att anta en ljudlag *-ōr > -ar, som skulle ha verkat redan tidigt i både nord- och västgermanska. En lång rad forskare börjande med Wilhelm Streitberg år 1892 och inbegripande Harry Andersen 1960 (uppräknade i Stiles 1984: 5) har antagit en motsvarande ståndpunkt.

Stiles (1984) har emellertid kritiserat dessa forskare med motiveringen att senare belägg i de forna germanska språken förutsätter att en nominativ **swestēr* bör återföras till urgermanskans rekonstruktionsnivå. Detta argument är uppenbart bräckligt. Alla de andra släktskapsorden (*fapir* < **fadēr*, *dōt(t)ir* < **duhtēr*, etc.) reflekterar tidigare *-ēr (Ringe 2006: 276) och måste ha utövat ett konstant och starkt tryck för analogibildning. Därför kan en analogibildning ha upprepats i de särskilda germanska språkgrenarna oberoende av varandra senare än i urgermansk tid, före uppdykandet av de belagda formerna i de forna litterära germanska språken.

Som ett andra argument anförde Stiles (1984: 5, jfr diskussionen i VAEO s.v. *fire*) att den långa vokalen i det antagna urg. **swestōr* borde ha fortbestått som oförkortad längre, till sen urnordisk tid, eftersom förkortningen av **-ō#* till *-u#* står isolerad, som den enda förkortningsregeln äldre än Opedalsstenen. Detta argument är helt ohållbart eftersom han förbiser de andra tidiga förkortningsreglerna behandlade i 3.3 ovan (jfr fotnot 12).

Stiles vill se formen *swestar* som en vokativ med ett förväntat *-ar* < **-er*. Tolkningen är ljudhistoriskt plausibel men inte helt nödvändig för att förklara belägget.¹⁶ Elmer Antonsen (1987: 23 f., 141, också refererad av Syrett 1994: 227f. och fotnot 213 samt Boutkan 1995:272¹⁷) förkastar Stiles antagande om en vokativ och anser för sin del (mot den allmänna uppfattningen) att också en nominativ < **swestēr* hade utfallit i en lika lydande form **swestar*. Antonsen anser inte att en vokativ är att förvänta i runinskrifter, speciellt inte på de lösa föremål som vissa av de parallellfall som Stiles åberopar är inristade på (jfr Syrett 1994: 65 fotnot 87). Stiles tolkning accepteras inte heller av Syrett (1994: 222–231, speciellt 223, 227f.) som betonar att om vokativen **swester* hade gett *swestar* så framstår förekomsten *after* < ?**after* på Tunestenen som ett svårförklarat motexempel. Syrett vill istället se *a*-runans användning som ett tecken på allofoni mellan **a* och **ē* framför *-r*. VAEO (s.v. *søster*) accepterar Stiles tolkning ”etter all sannsynlighet” utan hänvisning till dess brister eller fördelar.

Mot en nordvästgermansk ljudlag **-ōr#* > *-ar#* och för Stiles tolkning kan man å andra sidan anföra följande komplikation: Om man antar förkortningen **-ōr#* > *-ar* måste man också förutsätta en samtidig förkortning av **-ēr*. Fornnordiskt nom. sg. m. **-ir#*, som inte har verkat *i*-omljud och som tros härstamma ljudlagsenligt från urg. **-ēr#*, tycks förutsätta ett senurnordiskt mellanstadium **-er* (Haugen 1982: 28f.). Tanken att detta mellanstadium skulle ha uppstått redan i nordvästgermansk tid, fortlevt i århundraden och sammanfallit med **-ir(i)* som i *eftir* och *yfir* först efter att *i*-omljudet hade verkat, kräver till synes att man i äldre urnordiska postulerar minst fyra korta vokalfonem i svagtryck, då tre korta vokalfonem annars förefaller tillräckligt. Det är synnerligen otillfredsställande att anta

¹⁶ Som klargörande för ämnet under egentlig behandling skall påpekas, att Stiles inte i slutändan argumenterar för något annat utfall av **-ōr#*. Av hans argumentation framgår att han anser att vokalen, om den ännu hade existerat i urgermanskan, skulle ha deltagit i ljudlagen *-ō* > *-a* men många sekel senare än Opedalsstenen ristades. Det finns skäl att återkomma till relevansen av detta exempelord nedan.

¹⁷ Boutkan avfärdar Stiles med ett argument gällande vokativ i nominativens funktion som avslöjar att han missförstått honom.

en opposition mellan flera vokaler framför /r/ än i övriga miljöer (Syrett 1994: 223 fotnot 199, 257ff., jfr Nielsen 2000: 84–88, 100ff.).

En möjlig lösning på detta dilemma vore att *-ēr# förkortades till */-ir/# (pro */-er/) men att */i/ i denna miljö framför utljudande -r# (men inte framför *-ri) realiserades som en lägre allofon [e] och efter att ha sammanfallit med förkortningsprodukten av *-ēz (men inte av *-iri) därför inte verkade omljud. Kvar att förklara blir även i denna modell vilket vokalfonem suffixet i runbelägget **after** på Tunestenen innehåller¹⁸ och hur man formulerar de miljöer i vilka förgermanskt *-er hade utvecklats till nordvästgermanskt *-ar. Lösningen förutsätter självfallet också att inga andra *ē i svagtryck förkortades före synkopen. T.ex. den adjektiviska och pronominala ändelsen -ēz# för nom. pl. mask. (Syrett 1994: 89–93, belagd som superlativen -ōstēz på Tunestenen) skulle ha skyddats från förkortning av frikativens och utljudande *-ēn# för nom. sg. av vissa maskulina *n*-stammar av nasalen. Utljudande -ē# skulle ha uppkommit ur en diftong *-ai först efter att den äldre förkortningsregeln hade förlorat sin produktivitet, och därmed bevarats lång. Bara under dessa förutsättningar blir det ekonomiskt att anta att förkortningen av *-ēr > [*-er] (/*-ir/) liksom av *-ōr > -ar skulle ha ägt rum redan under nordvästgermanskt tid.

Eftersom halv vokaler och likvidor båda tillhör klassen approximanter skulle båda kunna sammanföras till en betingande miljö för en tidig ljudlag gällande förkortning av lång vokal i svagtryck. En lag *-ō_C_a# > -a-, där C_a står för en valfri approximant (halv vokal /ɥ/ eller /i̥/, eller likvida /l/ eller /r/), kunde ha verkat lika tidigt i både väst- och nordgermanska. För att utsträcka en sådan ljudlag till likvidor kan i tillägg till det mångtydiga **swestar** bara indirekta paralleller anföras. Å andra sidan finns inget motexempel. En sådan ljudlag kunde ha varit samtida med ljudlagen *-ō_# > -u# och eventuellt gemensam för nordvästgermanska språk.

Under dessa förutsättningar kunde förekomsten **swestar** på Opedalstenen verkligen representera ett äldre urgermanskt suffix *-ōr# med förkortad vokal. Det skulle bespara oss från antagandet av en vokativ, ett retirerande genus för vilket inga okontroversiella belegg kan påvisas och om vars existens i urnordiskan ingen konsensus råder.

Om å andra sidan förekomsten tolkas vara en vokativ kan den antagna förkortningen ha verkat senare, samtidigt med förkortningsregeln för -ō framför senare bortfallen eller bevarad obstruent.

¹⁸ Eventuellt måste man anta en kasus i trycksvag ställning där -i synkoperats tidigare än i den omjudda formen **eftir(i)* men ändå efter regeln *-er > nvg. *-ar.

3.8 Möjligheten att suffixvokalen hade höjts innan den förkortades

Ännu är det lönt att granska huruvida en höjning av vokalen i ett urnordiskt suffix **-ōr* > **-ūr* kunde antas ha skett innan den förkortades. Detta förutsätter helst att förkortningen har skett sent som beskrivet i 3.4, alltså efter den urnordiska synkopen. Till stöd för detta finns, som utförligt behandlat i detta kapitel ovan, inga direkta paralleller, men heller inga motexempel.

Ett antal möjliga alternativa betingelser för en liknande höjning i medial stavelse utreds angående oblika kasus av *ōn*-stammarna i kapitel 3.4 ovan. Resonemanget kan tillämpas bara delvis eftersom det inte finns några **ōr*-stammar, där ett suffix med förlängningsstadiet *-ō-* skulle ha spridit sig till oblika kasusformer med högvokalistiska ändelser. Därför ligger det närmast tillhands att ta fasta på en möjlighet att själva resonanten *-r* i utljud skulle ha verkat en höjning av *-ō-*. Boutkan (1995: 284, 286–291, 392) har, som beskrivet i 3.4 ovan, framfört en sådan lösning på varför *ōn*-stammarna i oblika kasus har utfallit som *-u#*, nämligen den att höjningen skulle ha betingats av konsonanten *-n* innan den föll bort i utljud. Denna kreativa lösning eliminerar de problem (Syrett 1994: 216–221) som de två traditionellt konkurrerande förslagen skapar, samtidigt som motexemplen tycks kunna förklaras. Eftersom likvidor och nasaler i förgermansk indoeuropeiska har haft en liknande verkan på sin fonologiska miljö, inom samma kategori av resonanser, skulle man här kunna anföra en indirekt parallell.

I tillägg till de problem som gäller alla lösningar byggda på presumtvt indoeuropeiskt *e*-stadium i roten (se kap. 3.1 ovan) kan mot tesen **ǵedōr* > **wetūr* > **vetur* anföras åtminstone två ytterligare argument:

För det första är parallellen till nasalens antagna inverkan inte längre entydigt giltig i nordvästgermansk eller urnordisk tid då nasaler och tremulanter i övriga kända fall i de forngermanska språken har påverkat förställd vokal i motsatt riktning. Som exempel på att nasaler haft en höjande inverkan på föregående vokal kan anföras behandlingen i kapitel 3.4 ovan och t.ex. utvecklingen **e_n* > *i_n* i urgermiskan. I motsats till denna tendens har *-r#* i de forngermanska språken tidvis haft en sänkande inverkan (Syrett 1994: 223; Boutkan 1995: 272).

För det andra är det diskutabelt hur man skall tolka frånvaron av motexempel. Ändelsen **-ōr#* i trycksvag ställning var inte alls ovanlig i indoeuropeiskan, nämligen precis i sådana amfikinetiska kollektiva neutra i nominativ/akusativ som formen **ǵédōr* representerar (se Schindler

1975: 3, 8, jfr Beekes 1995: 175). I de fornnordiska målen är däremot inga ljudlagsenliga efterföljare kända, inte heller i den arkaiska västnordiskan. I ljuset av detta ligger det nära till hands att anta att dessa former lagbundet har eliminerats genom morfologiska analogibildningar. Det vore förvisso ett synnerligen dristigt antagande att det enda ord i hela den fornnordiska korpusen där detta typiska neutrala suffix hade överlevt skulle ha varit fsv. *vætur.

Den sista möjligheten värd att undersöka är möjligheten att suffixet *-ōr senast i urnordiskan kan ha kommit att få en sekundär ändelse med hög vokal. Man kan inte utesluta att en sådan hög vokal i en senare försvunnen tredje stavelse hade kunnat förorsaka en höjning även av en lång suffixvokal genom föregripnade assimilation, ett slags tidigt omljud. Till den del som gäller kort /a/ har detta inom nordistiken kallats "u-omljud i svagton".¹⁹ Germanister diskuterar en liknande assimilation eller "höjning" (av Boutkan 1995: 91f. kallad "van Heltens regel") också till den del som gäller långa vokaler (Syrett 1994: 216–219; Boutkan 1995: 284) och då uttryckligen, liksom höjning av trycksvagt /e/ till /i/, i en tidig urnordisk eller nordvästgermansk kontext snarare än i samband med det senare urnordiska u-omljudet. Ett sådant resonemang har redan refererats gällande feminina *ōn*-stammar i kapitel 3.4 ovan men då *ōn*-stammarna synbarligen representerar äldre *ō*-stammar med ett tillagt suffix *-n-* (Ringe 2006: 197, 276) utgör de ett särfall gällande suffixavljud. Några analogt uppbyggda *ō-r*-stammar finns det ingen grund att anta eftersom *-n-* och *r*-stammar inte har utvecklats parallellt (Stiles 1984: 19).

Möjligheten att en tidigare konsonantstamsform likt nom. ack. n. ie. **k^wetūōr* 'fyra' skulle ha antagit nya suffix får man i alla fall räkna med. Redan den äldst belagda indoariskan hade till detta grundtal analogt tillfogat den regelbundna ändelsen för neutrum pluralis *-i* < vokaliserat **-h₂* (Stiles 1985–86 1:85). En liknande utveckling måste man räkna med för urgermanska neutrala *n*-stammar, där nom. ack. pl. har uppvisat ändelsen urg. **-(ō)nō* < **-(ō)n-eh₂* med en sekundärt tillagd regelbunden kasusändelse < **-eh₂* (Boutkan 1995: 284f.). Jansson (1936: 283) utgick explicit från att den belagda formen *fjōgur* för grundtalet *fyra* i nom. ack. neutr. skulle ha kommit från den urgermanska formen **fegwōrō* som enligt honom ger **feguru*. Eftersom Jansson inte här förväntar att **-wōr-* skulle ge ***-war-* (jfr Stiles 1985–86 2:15 behandlat i kapitel 3.6 ovan) så torde han

¹⁹ Gun Widmark (1959: 252ff.) nämner adjektivisk böjning i nom. sg. f. och nom. ack. pl. n. t.ex. av poss. pron. *īpur* 'eder' och (dualis) *uk(k)ur* 'eder'. Ett annat exempel är *annur/annor* 'annan' < nvg. **anþaru* < urg. **anþerō*.

räkna med en höjning verkad av vokalen i tredje stavelsen, eventuellt över ett mellanstadium **fegwōru* eller **fegwaru*.

Om det indoeuropeiska kollektiva appellativet **μ(e)d-ōr* 'vatten' hade generaliserat det långvokaliska suffixet och upptagit konsonantstamsändelser hade en vokal /u/ kunnat uppträda i ändelsen för nom. ack. pl. som beskrivet ovan, men generalisering av en plural ändelse vore allt annat än förväntad. En ändelse *-ū* hade också varit förväntad i ack. sg. **wetōrū* men bara i maskulina eller feminina ord, inte i neutrer som **μ(e)d-ōr* där akkusativen saknar ändelse. En övergång till maskulint genus kunde visserligen vara att förvänta om appellativet redan så tidigt skulle ha blivit reserverat för bruk som sjönamn (Hellquist 1903–1906 2: 45; Lidén 1932: 228; Andersson 2005: 133). Si eller så förblir det ändå kontroversiellt huruvida suffixets långa vokal i en form ***wetōrū* hade höjts till ***wetūrū*.

Utan en övergång till maskulint genus kan en hög vokal /i/ förväntas bara i dativ **wetōri*. Det råder emellertid en ännu större osäkerhet huruvida /i/ alls verkar höjning på bakvokaler (Syrett 1994: 217 fotnot 178) så ett antagande om en höjning till ***wetūri* är närmast spekulation. Samma problem gäller naturligtvis om ordet hade övergått i *i*-stamsböjning som räkneordet **fedwōr* gjorde i gotiskan (Stiles 1985–86 2: 13f.).

3.9 Bedömning av en förment utveckling av ie. **μedōr* till fsv. **vætur* 'vatten(samling)'

Efter alla dessa redovisade svårigheter och rön kan man sammanfattningsvis konstatera följande: Under förutsättning att man vill upprätthålla arbetshypotesen att det fornsvenska appellativet **vætur* är utbrutet ur tidigare böjningsformer för det indoeuropeiska appellativet **μod-ŕ/ *μ(e)d-ōr* 'vatten' blir både en härledning ur indoeuropeiskt *e*-stadium (kapitel 1–3.1. ovan) och en härledning av suffixet */-ur/* ur ett långvokaliskt indoeuropeiskt suffix (kapitel 3.2–3.8 ovan) mycket problematiska. I den mån indoeuropeiskt *e*-stadium i detta ord överhuvudtaget har existerat (kapitel 1) har det knappast överlevt i den nordvästliga indoeuropeiska dialekt som de neolitiska invandrarna förde med sig till norra Europa (kapitel 2 och 3.1). Tvärtom finns det grunder att anta att den sena nordvästliga indoeuropeiskan, som både de germanska och de baltoslaviska språken bör återföras på, hade ett ord för vatten vilket uppvisade *o*-stadium i nom. ack. och dessutom härstammade från indoeuropeiskans kollektiv och därmed upptog samma plats i böjningen som den förmodade synonymen under behandling.

Man måste också ställa sig tvivlande i största allmänhet till att en ljud-

lagsenlig efterföljare till en indoeuropeisk böjningsform, nedärvd helt oberörd av omvälvningarna i böjningsmönstren, oförändrad skulle ha tjänat som utgångspunkt för en nybildad *a*-stamsböjning. Hypotesen blir inte mer plausibel av att ingen för ortnamn typisk morfologisk stelling ens kan ha ägt rum, eftersom ordet *vætur uttryckligen måste antas ha uppträtt som ett appellativ.

Angående suffixvokalen kan rekapituleras, att långa utljudande *-ō₍₃₎-C#, # i svagtryck redan i nordvästgermansk tid var föremål för förkortning, där C representerar en konsonant av hög sonoritet. Utfallet var regelmässigt -a(C)#. Bara i absolut utljud var utfallet av "bimoraiskt" *-ō# undantagsvis -u#. Kvarstående /ō/ i svagtryck förkortades i sen urnordisk tid. Utfallet var regelmässigt /a/ och bara undantagsvis i vissa avgränsade nasala miljöer /u/ över ett mellanstadium /ū/.

Exempel saknas i nordgermanskan på hur sekvensen utföll där C står för en likvida. Om förekomsten **swestar** på Opedalstenen tolkas vara en vokativ kan en förkortning av *-ōr# > -ar# ha verkat först i sen urnordisk tid, i slutet av synkopeperioden, samtidigt med förkortningen av alla ännu då kvarstående -ō. De närmaste exemplen *few(w)ar 'fyra' och *watar 'vatten' finns i västgermanskan och tyder på att utfallet i de språken bör ha varit *-ar. Under vissa förutsättningar kan man anta att motsvarande utveckling i urnordiskan skedde tidigt, kanske samtidigt med den västgermanska förkortningen. Under dessa förutsättningar kunde förekomsten **swestar** på Opedalstenen verkligen representera ett äldre urgermanskt suffix *-ōr# med förkortad vokal. För det talar det faktum att långa vokaler har förkortats tidigt framför andra approximanter, åtminstone bevisligen framför halv vokaler. Detta skulle bespara oss från antagandet av en vokativ, ett retirerande genus för vilket inga okontroversiella belegg kan påvisas och om vars existens i urnordiskan ingen konsensus råder.

Oberoende av vilken av de två dateringarna vi väljer förklaras förefintliga data mest ekonomiskt genom att räkna med ett utfall -ar. Postulerandet av en tänkt ljudlag *-ōr# i svagtryck > **-ur# skulle utgöra ett ad hoc-antagande uppställt enbart för att förklara ett gåtfullt namn med ett gåtfullt suffix. Den förutsatta ljudutvecklingen skulle inte bara stå utan direkta paralleller, och därmed behäfta resonemanget med ett element av metodologisk cirkularitet, den skulle också gå emot det man på goda grunder kunde hålla för plausibelt.

Den enda hypotesen för att postulera ett utfall -ur som i fsv. *vætur som har visat sig lönt att granska är den att suffixet *-ōr skulle ha bevarats långvokaliskt från den tidigare perioden av förkortningar och att en höjning av *-ōr > *-ūr inträdde innan suffixet förkortades i den sen-

urnordiska synkopen. Möjligheten av en sådan höjning är betydligt kringskuren av alla de tilläggsantaganden som den förutsätter. För att utveckla och underbygga denna hypotes vidare i framtida forskning bör man bedöma en möjlig parallellitet till utvecklingen av oblika kasus av feminina *ōn*-stammar, vilka utfaller som *-u/-o* i fornsvenskan. I det fallet måste en av de förhärskande uppfattningarna, enligt vilken nasalisering har utgjort den betingande miljön för höjningen, uteslutas och de två alternativa hypoteserna vidareutvecklas.

Till syvende och sist står och faller detta forskningsspår ändå på frågan om indoeuropeiskt *e*-stadium kan antas ha fortlevt i den nordvästindoeuropeiska språkform ur vilken de baltoslaviska och germanska språken har utvecklats. Behandlingen i kapitel 3.1 ovan bedömer i detta avseende möjligheten som högst teoretisk. De auktoriteter som så länge oreflekterat har accepterat möjligheten, utan att problematisera den, har räknat med frygiska och hettitiska belägg som inte längre är hållbara. Hypotesens vidare öde avgörs ändå av vilka alternativa etymologier som kan framföras och hur väl de kan argumenteras.

4 Möjligheter att för fsv. **vætur* söka en annan indoeuropeisk utgångsform med *e*-stadium

I det följande presenteras några teoretiska möjligheter att postulera ett indoeuropeiskt original med *e*-stadium. Först granskas under vilka omständigheter ett *e*-stadium hade kunnat uppkomma genom analogiska utvecklingar i indoeuropeiskan. Sedan presenteras ett fåtal uppslag baserade på möjligheten av ett avledningsförhållande.

4.1 Fornsvenska **vætur* som senare representant för en sekundärt proterokinetisk stam

En indoeuropeisk form lik **^hed-γ* hade utfallit som **vætur*²⁰ men ingen sådan form ingår dessvärre i den ursprungliga böjningen för det indoeuropeiska ordet **^hód-γ* / **^h(e)d-ōr* 'vatten', varken i singularis eller i

²⁰ Den trycksvaga vokalen i andra stavelsen synkoperades inte när den var följd av *m*, *n* eller *r*. För regeln se Noreen 1923: 135f.; Haugen 1982: 28; Stiles 1984: 13, 19f. Syrett (1994: 223 fotnot 200, jfr 222 fotnot 198) anför bevis på att vokalen i vissa undantagsfall kan ha synkoperats. I så fall hade **^hed-γ* undantagsvis kunnat utfalla som **væter*. Ingen *u*-brytning av rotvokalen hade inträtt i *e*-stadium av denna rot eftersom sekvensen **^hwj-* förblev fonotaktiskt omöjlig i början av ett ord, jfr rotvokalen i *verk* (pl.) < fsv. *værk* < urn. **werken*.

kollektivum. En sådan ytterligt arkaisk form skulle rent strukturellt representera en proterokinetisk nominativ/ackusativ, vilken i urindoeuropeiskan förekommer regelmässigt bland $-C\gamma/-Cen-$ stammar, alltså stammar med ett sammansatt suffix (Schindler 1975: 9f.; Rieken 1999: 269–273). För den heteroklitiska stammen under behandling, som är av akrostatiskt och amfikinetiskt ursprung, är en sådan proterokinetisk form inte att förvänta. Visserligen verkar stammen i germanska och även andra indoeuropeiska språk, som beskrivet i kap. 1 och 2.3 ovan, ha övertagit sekundärt suffixbetonade former i svaga kasus, kanske under påverkan av * $péh_2-\mu\gamma$ / * $ph_2-\mu\acute{e}n-$ 'fyr, eld' (Schindler 1975: 7). Åtminstone i teorin kunde man tänka sig en tillbakabildning där också starka kasus skulle ha upptagit en proterokinetisk form ** $\mu\acute{e}d-\gamma$ i analogi med en äkta proterokinetisk deklination med accent-avljudsförhållandet $CéC-C\gamma$ / $CC-Cén-$.

Elisabeth Rieken (1999: 269f., jfr Schindler 1975: 7) har påpekat, att formerna lat. *über* 'juver', lat. *iter* 'väg', tokh. B *malkwer* 'mjölk', som har använts som argument för ett annars osannolikt *e*-stadium i suffixet, också, och kanske hellre, kan förstås som innehållande ett suffix med nollstadium. Formerna kunde då vara precis sådana tillbakabildningar av (primärt eller sekundärt) suffixbetonade svaga kasus. T.ex för latinets *iter/ itineris* ger hon rekonstruktionen * $b_1ei-\tau\gamma$ /* $b_1i-tén-s$ (?).

Den föreslagna analogibildningen, vare sig det gäller latinets *iter/itineris* eller urgermanskans ***wetur*/**weten* Vz är emellertid problematisk då den inte skulle ha genomförts regelmässigt – tidigare akrostatiska ord som påverkats av proterokinetisk accentuering fick tvärtom oftast sekundärt växlingen $Có(R)C-\gamma$ / $C(R)C-én-$ med *o*-stadium i nominativ/ackusativ (Schindler 1975: 7f., jfr Fortson 2004: 108/ 6.24).

Också i övrigt blir antagandenas kedja högst oekonomisk, framför allt eftersom inget av de besläktade indoeuropeiska språken visar något spår av den antagna nybildade nominativen/ackusativen. Svårt att förklara blir också varför den nybildade nominativen/ackusativen med ett oväntat *e*-stadium skulle ha åsidosatt den enda formen i den singulara böjningen med *o*-stadium i roten, ett stadium som bevisligen inte bara har överlevt utan som i övrigt har transplanterats till kollektiven och undanträngt alla andra nedärvda rotvokaler i germanskan.

Ett omnämnande förtjänar ännu en mycket hypotetisk rekonstruktion vars rotsläktskap är diskutabel. Anders Rasmussen (1992:54f.) och Birgit Anette Olsen (1999: 464) sammanställer det armeniska ordet *getin* 'mark, botten' med det grekiska ordet $\sigma\delta\alpha\zeta$ 'golv, botten' i en heteroklitisk proterokinetisk deklination med nom./ack. * $b_3\mu\acute{e}d\gamma$. Denna form skulle

ljudhistoriskt utgöra en exakt föregångare till fsv. **vætur*. En sammanställning med denna kontroversiella (se Melchert 1994:161, NIL 714 anm. 53) etymologi, annars okänd i germanskan, medför till synes oöverstigliga semantiska problem. Olsen tycks inte ha märkt att emedan sammanställningen med grekiskan förutsätter en rekonstruktion med laryngalen **h₃* (Peters 1980: 57f.) är den inte samtidigt förenlig med Melcherts semantiska förklaring, då denna utan hänsyn till grekiskan förutsätter en sammanhörighet med roten **ǵed-* som bör rekonstrueras utan en laryngal **h₃*. Hettitiskan förutsätter också ändelsebetoning, om inte primärt så åtminstone sekundärt.

4.2 Lösningar baserade på en avledning med indoeuropeiskt *e*-stadium i roten

En potentiellt lovande möjlighet är att föregångaren till **vætur* har stått i avledningsförhållande till **ǵod-ǵ*, till en verbalrot **ǵed* eller till ett obelagt äldre rot-nomen. Ett sådant rot-nomen tycks förutsättas av vissa rotbesläktade ord av indoeuropeiskt ursprung, speciellt det nordvästgermanska avledda adjektivet **wāta-* 'våt' (se Darms 1978: 21ff.; Koivulehto 2001: 252; NIL s.v. *ǵed*, anm. 2, 62 och andra hänvisningar i kapitel 1).

Ett avlett ord kan semantiskt sett tillgodose etymologins behov på många sätt. Eftersom appellativet **vætur* inte är belagt utanför ortnamn kan man för en antagen avledning postulera många möjliga alternativa betydelser av lika värde: 'ställe med vatten, vattensamling' (lokativ), 'vattenledare' (instrumental), 'det till vatten tillhörande' (possessiv) osv.

Enligt Jeremy Rau²¹ (2007: 283 fotnot 15) bildas i urindoeuropeiskan "inre avledningar" (Fortson 2004: 110) till heteroklitiska *r/n*-stammar med *n*-suffixet, medan yttre avledningar bildas med *r*-suffixet. En avledning till indoeuropeiskt **ǵód-ǵ* / **ǵ(e)d-ōr* med ett fornsvenskt utfall **vætur* skulle således förutsätta en yttre avledning, där alltså stammen i tillägg till suffixet per definition uppvisar den tematiska vokalen *-o-* eller annat suffix. Precis en sådan avledning av samma stam representerar indoeuropeiskans **ud-r-ó* > urg. **utra-* > sv. *utter* (VAEO s.v. *oter*).

Det är möjligt att postulera indoeuropeiskt *e*-stadium, som annars inte är att förvänta, i vissa avledda ordbildningar. T.ex. förutsatt att den långa vokalen **-ē-* i urslaviskans **wēdro-* 'ämbär' hade blivit sekundärt förlängd genom Winters ljudlag, så som har argumenterats för av Daniel

²¹ Rau hänvisar till Michael Weiss (1994: 94 f.) som dock själv begränsar sitt resonemang till *r/n*-stammar i funktion av efterleder i sammansättningar.

Petit (2004: 88ff., se dock annorledes Darms 1978: 20 och NIL s.v. *ȳed*, anm. 36), skulle formen vittna om en senindoeuropeisk form **ȳedro-*. Den formen borde, om den hade överlevt, utfallit som urg./urn. ***wetra-* > fsv. ***væter* med svarabhaktivokal (och akut accent).

Ett tillvägagångssätt som faktiskt har använts inom indoeuropeistiken, just för att förklara *e*-stadier som annars inte är att förvänta, är att anta en neutral *-os/-es*-stam. Birgit Anette Olsen (1999: 44ff.) har påpekat att armeniskans ord *get*, genitiv *getoy* 'flod, älv' bäst skall förstås som en tidigare neutral *s*-stam < **ȳed-os/es-*. Som sitt främsta kriterium för att utesluta en annars likalydande *o*-stam anför hon det belagda *e*-stadiet i roten, som har få andra härledningsmöjligheter. Dessutom hänvisar hon till ordets betydelse, som kan ses som en abstraktion av verbalroten **ȳed-* (sanskrit) 'kvälla, väta/blöta, vattna/fukta/doppa', samt till det faktum att en *s*-stam är indirekt belagd i sanskrit *útsah* (< **ud-s-*) 'källa, springbrunn' och grekiska dat. sg. *ῥδει* < **ud-es-i* 'vatten'. Hennes förslag har redan preliminärt blivit vedertaget (VAEO s.v. *vann*; NIL s.v. *ȳed*, anm. 60; Kloekhorst under utgivning; fotnot 4).

En nom./ack. av en neutral *s*-stam **ȳéd-os* skulle ge urg./urn. ***wetaz* > fsv. ***væter* med fornsvensk svarabhaktivokal (och akut accent). Suffixvokalen skulle inte ha skyddats från synkope eftersom */z/ inte hörde till de konsonanter som förhindrade synkopering.²² De indoeuropeiska neutrala *s*-stammarna (se Szemerényi 1990: 184; Fortson 2004: 112) var i urgermanskan en klass utsatt för varierande ombildningar och med ordvis olika utfall i olika dotterspråk (Bammesberger 1990: 208ff.; Boutkan 1995: 264ff.; Ringe 2006: 277f.). Av de *s*-stammar som bevarats i nordiska språk finner man *i*-omljud från den svaga kasusstammen (urgermanskt **CeCiz-*) i fsv. *sigher* och i dess motsvarigheter i besläktade språk. De ord där *-r* inte längre tillhör stammen ens i isländskan kan ha övergått till *a*-stam innan omljudet verkade, t.ex. äldre runnordiska *hlaiwa-* 'grav' och fsv. *lamber* 'lamm'.

Inget *i*-omljud uppvisar däremot fisl. *hatr* 'hat', fisl. *rökkr* 'mörker' och fisl. *setr* 'sittande, uppehållsställe, säter', trots att *-r* i dessa tillhör ordstammen. I dessa har paradigmet utjämnats till förmån för de starka kasusformerna nom./ack. sg. **bataz*, **rek^waz* och **setaz* (VAEO s.v. *hat*). Detsamma är fallet med det svenska ortnamnelementet *säter/sätter*, som Folke Hedblom (1945: 223ff., 237, jfr Pamp 1988: 49f.) företrädesvis vill härleda ur en neutral "os-, es-stam". Ortnamnelementets

²² För regeln se fotnot 20 ovan. En *uz*-stam (Bammesberger 1990: 212f.) kan inte förklara den fornsvenska vokalen eftersom stamvokalen enligt denna regel hade synkoperats.

betydelse 'utmarksäng, skogsäng' kan enligt Hedblom ha utvecklats ur en äldre mer allmän betydelse 'sittande, sittplats, uppehåll, uppehålls-plats'.

Det maskulina könet hos namnet *Vætur* gentemot *s*-stammens neutrala genus skulle inte utgöra något problem för hypotesen då namnet kan antas ha upptagit maskulin böjning (Lidén 1932: 228; Andersson 2005: 133) under analogt tryck från alla andra sjönamn (Hellquist 1903–1906 2: 45). Bristen på förekomster utgör inget hinder för att det rekonstruerade appellativet kunde ha bevarat neutralt genus länge. Förleden i det sammansatta namnet *Væterlösa* skulle snarare än som stamform naturligt tolkas som en stelnad äldre genitivform då den förväntade stamformen i en förled av en *s*-stam hade varit **Vît-* (Syrett 1994: 75f.). Rotvokalen i nominativ/akusativ med uteblivet *i*-omljud kunde förväntas ha blivit generaliserad också till genitiv, vars förväntade form annars hade varit ***Vîter < **wetiz Vz*.²³ Märk väl att Erik Noreen (1920: 30 fotnot 4) anför ursprungligen palatalvokaliska former *Ullvittern*, *Frøvittern* som argument för att de namnen inte hör ihop med *Vättern*. Antagandet av en *s*-stam möjliggör en tolkning av dessa namn som ljudlagsenliga *i*-omljudda svaga kasus stelnade efter sammanbrottet av *s*-stammens paradigm.²⁴

För det rekonstruerade appellativet fsv. **vætur* skulle en sammanställning med armeniskans *get* 'flod, älv' < **med-os/es-* utgöra en perfekt lösning under den enda nödvändiga förutsättningen att suffixvokalen kunde förklaras. Den nästan konsekventa stavningen av namnet *Vättern* med <*-ur*> <*-or*> fram till 1325 och motsvarande sporadiska förekomster in på 1400-talet vittnar onekligen om att vokalen åtminstone i detta ortnamn var ett fonematiskt /u/, inte den slappt realiserade anaptyktiska svarabhaktivokalen med en central kvalitet (schwa), som visserligen betingad av omgivningen kunde uppvisa varierande kvalitet, såsom <*e*>, <*i*> och <*æ*> mer sällan <*a*>. En tidig förekomst *Wætir* från år 1303 i "Handlingar rörande Skandinaviens historia" 6:22 (Lundahl 1970: 45) utgör inte tillräcklig grund att rekonstruera appellativet som **væter*.

Problemet med suffixets vokal gäller visserligen bara det enda namnet *Vætur* 'Vättern' och namnen *Wætorskog* och *Wæturswiper* som torde

²³ Genitiven *wæturs* i namnet *Wæturswiper* skulle då förstas som en senare bildning med ändelsen *-s* införd efter att namnet *Vætur* antagit *a*-stamsböjning. Förleden i namnet *Wætorskoger* är i det här avseendet tveksam.

²⁴ På samma sätt är det naturligt att förklara växlingen mellan *sigher* med *sægher*, som Noreen (1904: 154) överraskande vill tillskriva tyskt inflytande. För det finns det behov bara om man hänför ordet till de rena *ra*-stammarna, som Noreen (1904: 282) gör utan hänsyn till ordets etymologi.

vara sekundärbildningar till just det namnet, inte till det antagna appellativet. T.ex. namnet *Væterløsa* (Lundahl 1965: 70; 1970: 45) är inte belagt med suffixet <-ur> eller <-or>.²⁵

Slutligen bör man beakta en helt annan möjlighet. En avledning härledd ur det rotnomen, vars existens vi redan har konstaterat förutsätts av diverse belagt språkmaterial, hade kunnat uppvisa indoeuropeiskt *e*-stadium. I det här fallet kan ett helt parallellt men till ordbildningen dunkelt exempelord anföras. Fornsvenska *fiatur* m. 'fjätter' < *futura-z (SEO s.v. *fjätter*) med motsvarighet i fornisländskan (AEW s.v. *fioturr* jfr. EWDS s.v. *Fesselt*) hör helt uppenbart ihop med rotnomenet *fo*t < *pō(d)s/*ped- som till sin morfonemiska struktur verkar motsvara det förutsatta rotnomenet *uō(d)s/*ued- möjligast nära. Genom en sammanställning med *fiatur* är ändå inte mycket vunnet i etymologiskt hänseende då ordbildningen förblir dunkel²⁶, den fullständiga parallelliteten till trots. Visserligen antar Lindeman och Bjorvand att ordet kan ha en förhistoria med förgermansk stavelsebildande resonant < IE *ped-ro- (VAEO s.v. *fjetre*). Oklart förblir ändå i VAEO ordbildningens semantik och varför resonanten i den här miljön skulle ha vokaliserats.

Försöken att härleda fsv. **vætur* ur en avledning med indoeuropeiskt *e*-stadium för alltså inte närmare en lösning, även om de kanske medför en del öppningar för vidare forskning.

5 Ny ansats för att ge fsv. **vætur* en tolkning oberoende av det problematiska *e*-stadiet

I det följande presenteras en ansats för vidare forskning på basen av en ny och förutsättningslös analys. Som utgångspunkt för denna studie får man fortsättningsvis prima facie välja att vidare pröva hypotesen att appellativet skulle vara rotbesläktat med den indoeuropeiska roten under behandling. Till denna arbetshypotes berättigar ordets konsonantism. För en ny ansats krävs en förutsättningslös granskning av inte bara av det antagna appellativets ljudhistoriska gestalt utan också dess morfologiska och morfonemiska historia.

²⁵ Thorsten Anderssons skrivning *Væturløsa* (2005, jfr dock annorlunda Andersson 1972: 17) torde inte heller åsyfta ett enskilt belägg, okänt för Lundahl, utan en antagen fornsvensk form som Andersson menar vara den äldsta.

²⁶ Martin Kümmel 2004: 295 konstaterar "a-Flexion (→ ae. ahd. fem -ō-), die genauso wenig alt sein muss wie bei *eb(u)r-. Hier ist zwar die Zuhörigkeit zu *ped- 'fuß' klar, nicht aber die Wortbildung".

För appellativet under behandling är det intressant att försöka postulera vilken stamtyp eller vilka stamtyper det kan ha tillhört på sin väg från heteroklis till *a*-stamsböjning. Ett försök till detta har redan granskats i kapitel 3.8 ovan. En förklaring av fornsvenskans appellativ **vætur* skulle bli mer ekonomisk om man inte blev tvungen att ta till ett indoeuropeiskt resonemang utan paralleller i besläktade språk. Det förefaller möjligt att skära ner i förklaringens ekonomi om man söker en lösning på ett plausibelt tidsdjup, och relaterar etymologin till komparativt germanskt material. Sammanbrottet av den heteroklitiska böjningen, vilken redan i urgermanskan var mycket sällsynt, borde rimligen kunna erbjuda många förklaringsmöjligheter av yngre ålder.

I en helt förutsättningslös ansats måste man för rotvokalens del räkna med två möjligheter: antingen representerar den ursprungligt *e*-stadium eller så representerar den *i*-omljud på urnordiskt /*a*/ som senast Julius Pokorny (IEW s.v. *au(e)*-9, jfr även äldre hänvisning i Hellquist 1903–1906 1: 749) har hållit före. Möjligheten att den skulle representera urnordiskt **/ē/* < urgermanskt **/ē²/* kan i praktiken förbises, eftersom vokalen var synnerligen ovanlig, speciellt i nominalbildningar. Pokorny menar att rotvokalen i **vætur* kunde ha uppkommit i svaga kasusformer med suffixet *-in-*. Trots att förslaget lämnas på hälft erbjuder det en ledtråd till en möjlig alternativ lösning.

Suffixet <*-ur*>/<*-or*> som på ett undantag när förekommer i de äldsta beläggen på namnet *Vättern* kan här erbjuda en annan ledtråd eftersom det inte var särdeles vanligt i fornsvenskan. Med tillhjälp av paralleller kan ett begränsat antal etymologier, grundade på vokalens ålder och uppkomstsätt, uppställas:

1) Ursprungligt urindoeuropeiskt **-ur(-)* med vokaliserad konsonantisk halvsvokalt förefinns i ordet fsv. *fiughur* n. 'fyra' (VAEO s.v. *fire*). Detta ursprung förutsätter ett suffix **-uVr* och kan därför uteslutas såvida man framhårdar i att vidhålla rotsläktskap med den indoeuropeiska roten under behandling.²⁷

2) En stavelsebildande tremulant IE **-γ(-)* i nollstadium som vokaliseras i förgermansk tid i enlighet med den välkända och produktiva ljudlagen verksam i uppkomsten av germanska språk (jfr behandlingen i 4.1 ovan). Allmänt antas att hit hör genitiv av släktskapsorden (Boutkan 1995: 273f.; Ringe 2006: 276, jfr Beekes 1995: 188). Formerna skulle häröra från de släktskapsord (indoeuropeister utpekar speciellt gen. sg.

²⁷ Samma invändning gäller i än högre grad relevansen av fsv. *nōkor*, *nōkur* etc. < *naik-k-war-* 'någon' (Noreen 1904: 416 ff.).

**méh₂trs*²⁸) som varit ursprungligen statistiskt rotbetonade. Från de orden skulle formen ha generaliserats till alla släktskapsord. Hit torde också höra *-ur i sv. *tjäder* och fsv. *biūr* (sv. dial. *bjur*) 'bäver', där tremulanten kan antas ha stått i en miljö där den blivit stavelsebildande och vokaliserats.²⁹

3) En tidig nordvästgermansk sekvens *-ar-u (eller *-ōru) där suffixvokalen -a- (eller -ō-) i en trycksvag medial stavelse framför en hög ändelsevokal *-u- i nordvästgermansk eller tidig urnordisk tid höjts och labialiserats (jfr behandlingen i 3.8 ovan), som i formen ack. m. *brōpur* 'broder' < ack. m. nvg. **brōparū* (Syrett 1994: 216ff., 223, 280; Boutkan 1995: 273, 400).³⁰

4) Ett lånord representeras av fsv. *dikur* m. 'tjotal av skinn el. pergament' ← latin *decuria* (Noreen 1904: 286, 385). Ett lånord kan givetvis uteslutas såvida man framhärdar i att vidhålla rotsläktskap med den indoeuropeiska roten under behandling.

En större grupp maskuliner företräder en urnordisk sekvens *-ura-(z). Hit hör förutom orden behandlade i fotnot 29 bl.a. fsv. *fiætur* 'fjätter', *iæpur* 'kant; särsk. kant el. gräns af ett jordstykke' och *masur* 'masur'.³¹ Jöran Sahlgren (1928: 275) har framkastat att sjönamnen *Vætur* och *Lughur* skulle vara ursprungliga appellativ "av samma typ som fvn. *fjoturr*, *mōpur*, *mōsur*, *kōgur*, *ōndurr* osv." I en behandling av sjönam-

²⁸ Även om ordet **méh₂trs* utpekas som det släktskapsord från vilket den statiska ändelsen har spridit sig, förutsätter den vernerska växlingen synlig i den mediala konsonanten att ordet måste ha haft (sekundär) suffixbetoning i ett förgermansk språkskede (alltså efter vokaliseringen av -r- men före Verners och Grimms lagar verkade). Detta antagande komplicerar tolkningen i någon grad speciellt som urg. gen. sg. m. **brōpurz* samtidigt har utvecklats i motsatt riktning och alltså måste härröra från ett förgermansk original med (sekundär?) rotbetoning.

²⁹ Fsv. *piepur* m. 'tjäder' < **peđura-z* (SEO s.v. *tjäder*) < IE **te-ttr-ō-* (VAEO s.v. *tiur*) eller < IE **tetr-/teter-* (Kümmel 2004: 295), fsv. *biūr* m. 'bäver' (SEO s.v. *bäver*) < **bebūru-* < IE **b^heb^hru-/b^heb^hrw-* (VAEO s.v. *bjor*) och fsv. *Iūr-/Iōr-/Iuwr/Iawur* (motsvarande fvn. *jofurr-* 'vildsvin') < IE **b^hép-r-/b^hep-r-* (Kümmel 2004: 294f., 297). Dessa etymologier är alla mångtydiga som mycket väl framgår av Kümmels artikel.

³⁰ För ljudlagen se kapitel 3.8 ovan, också fotnot 19.

³¹ I fornsvenskans och fornгутniskans *væpur* m. 'vädur, bagge, gumse' förutsätter parallellerna i fornisländskan och gotiskan inget -ur. Det förefaller frestande att såsom Kümmel (2004: 294, 295, 297) söka suffixets ursprung i en sällsynt arkaisk proterokinetisk konsonantstam < IE **uét-r-/uēt-r-* (så också VAEO s.v. *vær*²). Också Rau (2007: 281) postulerar en sådan konsonantstam som ett mellanstadium mellan urindoeuropeiskans rotomen och den urgermanska u-stam, som man brukar rekonstruera på basen av gotisk och fornisländsk evidens utan hänsyn till östnordiskans anomala former. Dessa östnordiska former kunde i teorin också vara senare representanter för det förgermanska mellanstadiet förutsatt av Rau. Enligt Lars Hellbergs förklaring kan emellertid dessa former snarare härledas ur den urgermanska u-stammen genom en senurnordisk analogibildning på östnordiskt område under inflytande av ordet *piepur* m. 'tjäder' (Kock 1898; Hellberg 1965: 44ff.).

nen **Hjartur*, *Scaður* 'Skagern' och *Lughur* hänvisar Lidén (1932: 230f.) till Sahlgren, tillägger fisl. *tøturr*, *þínurr* och *þiðurr*, karakteriserar gruppen som "ej homogen" och påpekar svårigheten "att utleta ett semantiskt band mellan denna grupp och sjönammen". Brist på homogenitet gäller också ordens etymologi. Något från indoeuropeiskan nedärvt suffix **-ura-* torde inte ha existerat i urgermanskan (Bammesberger 1990: 63–96; Casaretto 2004: 7–15). Som konstaterat strax ovan uppvisar en del ord med en liknande böjning (såsom *þiæpur* och *biūr* 'bäver') bara skenbart ett sådant suffix då *-r-* i dessa tillhör roten. I andra är suffixavljudet på ett eller annat sätt sekundärt och kan innehålla förutom en äldre stavelsebildande tremulant (Kümmel 2004: 294–297) också ett indoeuropeiskt suffix **-yer-* (kategori 1), en äldre ordsammansättning (fotnot 27 ovan) eller sekundära analoga ombildningar (som kanske *væpur* se fotnot 31). Därmed är inte i etymologiskt hänseende mycket vunnet genom en sammanställning av fsv. **vætur* med dessa ord som grupp.

De bästa förutsättningarna för att förklara appellativet **vætur*, under förutsättning att man vidhåller rotsläktskap med den indoeuropeiska roten under behandling, erbjuds följaktligen av kategori två och tre ovan. Som synes förekommer olika kasusformer av *r-*stammar i båda kategorierna.

5.1 Fornsvenska **vætur* som en rest av en singular urnordisk *r-*stamsböjning

Utgående från rekonstruktionen för urgermanska i kapitel 2.1 är de överlevande fornnordiska formerna för *vatten* långt utvecklade och deras böjning starkt förenklad. Fornsvenskans *vatr-* böjs som en neutral *a-*stam och är en sekundär tillbakabildning av urnordiskans plurala svaga stam **wat-n-a-*. På samma sätt har urnordiskans plurala svaga stam **nam-n-a-* genom analogi gett upphov till fornsvenskans singularis *nam(p)n* (SEO s.v. *namn*, *vatten*; VAEO s.v. *navn*, *vann*).

Utvecklingen förutsätter uttryckligen att urnordiskan har haft och gått miste om en äldre böjning i singularis, vilken har trätt undan för de nuvarande analogt uppkomna formerna. Förklaringsvärdet styrks ytterligare om man antar att böjningen i singularis har varit oregelbunden, tillhört ett sällsynt paradigm eller varit defekt till sina böjningsformer.

Ett sådant sällsynt böjningsmönster skulle en nordvästgermansk *r-*stam ha utgjort. En sådan är utanför släktskapsorden rekonstruerbar bara för den andra överlevande heteroklitiska *r/n-*stammen urg. **fōr/ *fun-* 'eld, flamma'. På basen av de senare representanterna för detta

likaså neutrala ord måste man uttryckligen postulera en neutral nordvästgermansk *r*-stam nom. ack. *fōr-, övriga kasus *fuīr- med generaliserat *r*-suffix (Ringe 2006: 276f.; Simms 2009: 315, 318f.).

Med beaktande av senare belagda former av *watar i västgermanska språk är det högst plausibelt att anta att svaga kasus i singularis redan i nordvästgermanskan kunde ha generaliserat det *r*-suffix som ursprungligen återfanns bara i nedärvda starka kasus nom. ack. urg. *watōr. Samtidigt är det nödvändigt att anta en försvunnen urnordisk böjning i singularis, även om motsvarande former vore obelagda i senare nordgermanska språk.

I fornisländsk poesi finns faktiskt två förekomster av en form *vatr* (den ena med en kopieringsalternant *vottr*³²), men de anses båda vara starkt beroende av poetisk stil och allitteration och därför mycket otillförlitliga som komparativt språkhistoriskt material. Russel Poole (2005: 272 fotnot 2) påminner om att formen *vatr* som förekommer i *helt und vatr enn vitri* snarare än en arkaisk nominativ singularis skall förstås som ett kopieringsmisstag antingen under inflytande av *váttr* 'vittne' eller i föregripande av *-tr* i *vitri*. Den gamla isländsk-engelska ordboken IED (682 s.v. *vatn*) konstaterar att formen *vatr* bara förekommer i två belägg. Förekomsterna, som utgörs av *hvatr vatri* i en dikt från början av 1300-talet och av *hélit und vatr enn vitri* av Sighvat, torde företräda former använda i rytms tjänst. Till stöd för att formerna baserar sig på versens rytm anför IED att *vatn vitni* förekommer i en annan vers av samme skald. I försvar för beläggens bevisvärde kan å andra sidan anföras att fornisländsk diktning i andra fall har utnyttjat och därigenom bevarat för eftervärlden arkaiska ord och former (Poole 2005: 272).

Förekomsterna kan följaktligen högst användas med tillbörlig försiktighet som supplementärt belägg för existensen av en gammal *r*-stam (eller *ra*-stam). Huvudargumenten bör ändå grunda sig på komparativt material och pga. den poetiska kontexten bör inga långtgående ljudhistoriska slutsatser dras från dessa förekomster.

Vid sidan av den nordvästgermanska *r*-stammen *fōr/*fuīr- (enstaviga stammen *fuīr/*fuīr-) med generaliserat *r*-suffix vittnar fornisländskan om en mer eller mindre synonym maskulin *n*-stam *funal/*funan- (Simms 2009: 317f.) utvecklad i parallellitet med gotiskan. De två stammarna måste ha existerat samtidigt i urnordiskan. Här föreligger en analogi med ordet *watōr/*watin-. I båda bevarar gotiskan en *n*-stam medan västger-

³² Enligt undantaget till regeln angiven i fotnot 20 ovan skulle *uódr undantagsvis kunna utfalla som *fisl*. *votr pro förväntat *votur.

manskan har former som representerar en *r*-stam eller som har utvecklats ur en sådan. Båda dessa två heteroklitiska ordstammar tycks däremot i nordgermanskan visa spår av både en *n*-stam och en *r*-stam, åtminstone att döma av de två osäkra förekomsterna av *vatr* i fornisländsk poesi och eventuellt, med reservation för att en förklaring kan hittas för ordets ljudhistoria, av det fornsvenska appellativet **vætur*. Analogin mellan utvecklingen av de två orden kan föras ännu längre om man tolkar den fornsvenska kombinationsformen *vatu-* som en rest av en urnordisk *n*-stam (SEO s.v. *vattu-*). I det fallet skulle den nya analogt uppkomna fornnordiska *a*-stammen, med generaliserat böjningsmönster i singularis utgående från vissa plurala former, ha undanträngt både en arkaisk *r*-stam och en synonym *n*-stam. Den anomali som ett sådant sakernas tillstånd hade inneburit skulle ha utgjort ett logiskt utgångsläge för en ny analogibildning.

Fornsvenskans appellativ **vætur* kunde förklaras som en senare representant för denna obelagda men förväntade nordvästgermanska *r*-stam under följande tänkbara förutsättningar:

Urgermanska ordet **watōr/*watin-* bör under övergången till nordvästgermansk tid och i parallellitet med den tidigare heteroklitiska neutrala stammen **fōr/*fuīr-* > **fōr/*fuīr-* ha upptagit böjningen **watōr/*watir-* senare ljudlagsenligt **watar/*watir-*.

Då **fōr/*fuīr-* omtolkades till en enstavig stam **fuīr/*fuīr-* (Simms 2009: 318) avspjälkades de två ordens utveckling från varandra.

Ordet **watar/*watir-* kom att reserveras för specialiserat bruk, kanske i betydelsen 'vattensamling' eller någon annan betydelse gångbar som namngivningsgrund för sjöar. Den tidigare synonyma *n*-stammen bevarade neutralt genus och blev det generiska ordet för 'vatten' medan *r*-stammen övergick till maskulint genus under påverkan av dess frekventa användning som sjönamn. Genom upptagandet av maskulint genus antogs en akkusativ med konsonantstamsändelse **watarū* > **waturu* (för suffixvokalen se kapitel 3.8 ovan, också fotnot 18).

Efter synkopen och fonematiseringen av *i*-omljudet skulle den *i*-omljudda rotvokalen i den svaga stammen **wætīr(-)* ha generaliserats till nominativ och akkusativ.

Den synnerligen anomala ljudlagsenliga genitiven **wætīrr* skulle ha ersatts av den så uppkomna ack. sg. **wætūr* ← **waturu* < **watarū*, alltså en ändelse som redan existerade som genitivmarkör i de maskulina släktskapsorden *foður* och *brōþor*. En senare representant för en sådan "statisk" indoeuropeisk genitivändelse kan också ha införts i senare urnordisk tid i analogi med släktskapsorden.

Liksom till sist också skedde i släktskapsorden kom en särskild dativ

att ge vika för de likalydande formerna i ackusativ och genitiv. Då ordet slutligen övergick till *a*-stamsböjning kom de likalydande oblika kasusformerna ack. gen. (och troligen dat.) *wætur, som efter preposition var högfrekventa i toponymiskt bruk, att bli stambildande. I alla fall kan tendensen till utjämning av omljud och suffix senast vid övergång till *a*-stamsböjning ha varit starkare i ett appellativ vars singulara former höll på att lexikaliseras som ett specialiserat sällsynt ord. Motståndskraft mot analogibildningar och därmed bevarande av oregelbunden böjning korrelerar med hög frekvens i språkbruket (Beekes 1995: 79). Belägg finns ändå för generalisering av oblika kasus till nominativ till och med i den högfrekventa *r*-stammen fsv. (dial.) *brōþur*, *-or* (Noreen 1913: 75).

Generaliseringen av *i*-omljudet från vissa kasus och ändelsen *-ur från en annan kan vid första anblick te sig som en osannolik utveckling. Anmärkningsvärt är emellertid att det trots *r*-stammarnas extrema sällsynthet i nordvästgermanskan inte saknas en parallell till det. I fsv. *systor* (oblika kasus) har *i*-omljudet generaliserats i fornnordiskan (VAEO s.v. *søster*) samtidigt som oblika kasus uppvisar <-or> /-ur/. Generaliseringen av *i*-omljudet kan säkerligen påstås ha underlättats av den ovanliga växlingen **swy-/swe-* men isolerade förekomster finns faktiskt också av ack. sg. *fæþur* och *mōþor* (Noreen 1904: 331, anm. 8).

En mindre sannolik möjlighet, men en med samma slutresultat, är att ta en utgångspunkt i det faktum att det enda substantiv med det mycket ovanliga långvokaliska suffixet *-ōr i nom. sg. kan förutom **watōr* ha varit ordet **swestōr*, som visserligen i denna form företer en kontroversiell rekonstruktion. Framställningen i kapitel 3.7 ovan stöder ändå existensen av en sådan nominativ, vars senare representant urn. *swestar* är belagd på Opedalsstenen. Ordet **watōr* kunde då redan strax efter att det hade övergått från heterolitisk böjning till *r*-stamsböjning, olika genus till trots, ha antagit ändelser i svaga kasus direkt från ordet **swestōr* > urn. *swestar*.

6 Sammanfattning

Slutligen kan man sammanfatta denna form- och ljudhistoriska studie över germanskt **watōr* 'vatten', namnet *Vättern* och fornsvenskt **vætur* enligt följande:

Som jag preliminärt sammanfattade i kapitel 3.9 är försvar av den av gammalt gällande tolkningen om en utbrytning ur en tidigare böjningsform för det indoeuropeiska appellativet **uod-γ/*u(e)d-ōr* 'vatten' inte

möjligt att anföra utan uppställande av komplicerade och hypotetiska antaganden, av vilka en del enligt min mening är helt ad hoc.

Den enda tesen för att postulera ett utfall av ie. **-ōr* som *-ur* som det har visat sig lönt att pröva bygger på det antagandet att suffixet **-ōr* skulle ha bevarats långvokaltiskt från den tidigare perioden av förkortningar. Därefter skulle en höjning av **-ōr* > **-ūr* ha inträtt innan suffixet förkortades i den senurnordiska synkopen. Med hjälp av indirekta paralleller kan man tänka sig att överfört tillämpa vissa, men inte alla, av de alternativa hypoteser som har prövats för att förklara en höjning av *-ōn* till **-ūn* i feminina *n*-stammar. För att utveckla och underbygga denna hypotes vidare måste en av de förhärskande uppfattningarna, enligt vilken nasalisering har utgjort den betingande miljön för höjningen, uteslutas och de två alternativa hypoteserna, som inte heller de är oproblematiske, vidareutvecklas.

Jag ställer mig också allmänt taget tvivlande till tanken på att en ljudlagsenlig efterföljare till en indoeuropeisk böjningsform, nedärvd helt oberörd av omvälvningarna i böjningsmönstren, oförändrad skulle ha tjänat som utgångspunkt för ett en nybildad *a*-stamsböjning.

Detta forskningsspår står och faller ändå på frågan om indoeuropeiskt *e*-stadium kan antas ha fortlevt i den nordvästindoeuropeiska språkform ur vilken de baltoslaviska och germanska språken har utvecklats. I ljuset av behandlingen i kapitel 3.1 ovan är möjligheten högst teoretisk och mitt svar därför avvisande. Lösningar uppbyggda på andra premisser bör ha företräde.

Möjligheten att anta andra grunder för indoeuropeiskt *e*-stadium granskades också ovan i kapitel 4. En analogibildning inom samma heteroklitiska deklination är teoretiskt möjlig men igen ett antagande hypotetiskt till den grad att jag förkastar det på metodologiska grunder. Olika avledningar där *e*-stam vore att förvänta kunde inte förklara suffixvokalen. En intressant observation som inspirerar till vidare forskning är det faktum att samma suffix föreligger i fsv. *fiætur* 'fjätter' och fsv. **vætur*. Såvida man i båda fallen ville räkna med en avledning av ett indoeuropeiskt rot-nomen är parallellen perfekt. Tyvärr är inte mycket därmed vunnet i etymologiskt hänseende eftersom *fiætur* representerar en fullständigt dunkel ordbildning.

Det mest framgångsrika forskningsspåret gäller sammanbrottet av heteroklisen i övergången från urgermansk till nordvästgermansk tid som utvecklat i kapitel 5. En utveckling i parallellitet med **fōr/*fuin-* > **fōr/*fuir-* 'eld, fyr, flamma' skulle förklara uppkomsten av en svag stam **wætir-* som hade undergått *i*-omljud och senare föranlett generalisering

av *i*-omljudet till alla kasus. Suffixet *-ur i *wætur låter sig bäst förklaras utifrån en ny akkusativ som bildats i samband med övertagandet av maskulint genus, förväntat då appellativet blev reserverat för bruk som sjönamn. Möjligen kan också den för släktskapsorden typiska genitiv-ändelsen *-ur, som härstammar från statiskt rotbetonade *r*-stammar, ha spelat en roll.

Denna sist beskrivna lösning, eller någon framtida variation av densamma, är i jämförelse mest ekonomisk och undviker förläggande av komplicerade eller spekulativa antaganden till en urindoeuropeisk tid. Den kan i viss mån stödjas av paralleller i västgermanska språk och kanske till och med av fornisländska belägg, visserligen med reservation för deras förekomst i poetiska texter.

Litteratur och källor

- AEW = de Vries, Jan. 1961. *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch von Jan de Vries*. E.J.Brill, Leiden.
- AHD = The American Heritage Dictionary of the English Language: Fourth Edition. 2000. Tillgängligt på <http://web.archive.org/web/20080217051724/www.bartleby.com/61/roots/IE551.html> (26.9.2010)
- Andersen, Harry. 1974. "Talordene tredive og fyrretyve". Paul Andersen, Christian Lisse, Karl Martin Nielsen, Hanne Ruus og John Kousgård Sørensen (red.): *Festskrift til Kristian Hald : navneforskning, dialektologi, sproghistorie : på halvfjerdssårsdagen 9.9.1974*, s. 319–329. Akademisk forlag, København.
- Andersson, Thorsten. 1972. "Norden och det forna Europa. Några synpunkter på ortnamnens ålder och samband". *Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning* 60, s. 5–58. Uppsala.
- 2004. "Die Suffixbildungen in der altgermanischen Toponymie". Thorsten Andersson & Eva Nyman (utg.): *Die Suffixbildungen in alten Ortsnamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 14. –16. Mai 2004*. Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 88, s. 13–26. Uppsala.
- 2005. "Vättern och Vätöarna". *Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning* 93, s. 133–134. Uppsala.
- Antonsen, Elmer H. 1987. "The Oldest Runic Inscriptions". *Runic and runic inscriptions [Runes and Runic Inscriptions]. Föredrag vid Riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens symposium 8–11 september 1985*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Konferenser 15, s. 17–28. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- 2002. *Runes and Germanic Linguistics*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 140. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- Bammesberger, Alfred. 1990. *Die Morphologie des urgermanischen Nomens*. Untersuchungen zur vergleichenden Grammatik der germanischen Sprachen. 2. Band. Carl Winter – Universitätsverlag, Heidelberg.

- Beekes, Robert S.P. 1995. *Comparative Indo-European Linguistics. An introduction*. John Benjamins Publishin Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Boutkan, Dirk. 1995. *The Germanic 'Auslautgesetze'*. Leiden Studies in Indo-European 4. Series edited by R.S.P. Beekes – A. Lubotsky – J.S.S. Weitenberg. Amsterdam – Atlanta.
- Casaretto, Antje 2004. *Nominale Wortbildung der gotischen Sprache. Die Derivation der Substantive*. Indogermanische Bibliothek. Begründet von H. Hirt und W. Streitberg. Fortgeführt von H. Krahe. Herausgegeben von Alfred Bammesberger. Dritte Reihe. Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
- 2006. "Zum Schicksal ererbter Wortbildungsmuster im Gotischen". *International Journal of Diachronic Linguistics and Linguistic Reconstruction* 3 (2006), s. 125–146.
- Clackson, James. 2007. *Indo-European Linguistics. An Introduction*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge University Press, New York.
- Darms, Georges. 1978. *Schwäher und Schwager, Hahn und Huhn. Die Vřddh-Ableitung im Germanischen*. Münchener Studien zur Sprachwissenschaft. Herausgegeben von Bernhard Forssman, Kart Hoffmann und Johanna Narten. Beiheft 9. Neue Folge. R.Kitzinger, München.
- DEO = Nielsen, Niels Åge. 1985. *Dansk etymologisk ordbog: ordenes historie*. 3. reviderede udgave med et tillæg, 4. oplag. Gyldendals røde ordbøger. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S, Copenhagen – København.
- EWA = Mayrhofer, Manfred. 1992. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*. I. Band. Winter, Heidelberg.
- EWDS = Kluge, Friedrich. [1883] 2002. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbeitet von Elmar Seebold. 24., durchgesehene und erweiterte Auflage. Walter de Gruyter, Berlin/New York.
- Fortson, IV, Benjamin W. 2004. *Indo-European Language and culture*. Blackwell textbooks in linguistics 19. Malden/Oxford/Carlton.
- FSVLDB = Fornsvensk lexikalisk databas. <http://sprakbanken.gu.se/fsvldb/> (26.9.2010)
- Greule, Albrecht. 2005. "Indogermanisch *uēd- : *uōd- : ud- 'Wasser' in der altgermanischen Hydronomie". *Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning* 93, s. 5–11. Uppsala.
- 2007. *Etymologische Studien zu geographischen Namen in Europa*. Ausgewählte Beiträge 1998–2006 herausgegeben von Wolfgang Janka und Michael Prinz. Regensburger Studien zur Namenforschung herausgegeben von Wolfgang Janka und Michael Prinz. Band 2. Edition vulpes e.K., Regensburg.
- Grønvik, Ottar. 1983. "Runeinskriften på Rök-stenen". *Maal og minne* 1983 (Hefte 3–4), s. 101–149. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Hallberg, Göran. 1983. *Ortnamn i Småland*. AWE/GEBERS landsskapsserie om ortnamn. Almqvist & Wiksell Förlag AB, Stockholm.
- Hart, Gillian R. 1980. "Some observations on plene-writing in Hittite". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies. University of London* 43, s. 1–17.
- Haugen, Einar. 1976. *The Scandinavian languages. An Introduction to their History*. Faber and Faber Limited, London.
- 1982. *Scandinavian Language Structures: A Comparative Historical Survey*.

- Sprachstrukturen: Reihe A, Historische Sprachstrukturen 5. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Hedblom, Folke. 1945. *De svenska ortnamnen på säter : en namngeografisk undersökning*. Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs akademien för folklivsforskning 13. Studier till en svensk ortnamnsatlas, utgivna af Jöran Sahlgren 2. Carl Bloms boktryckeri, Lund. Lundequistska bokh., Uppsala.
- Hellberg, Lars. 1965. "Mansnamnet runsv. Haursi". Roland Otterbjörk (red.): *Personnamnsstudier 1964. Tillägnade minnet av Ivar Modéer (1904-1960)*. Anthroponymica Suecana 6, s. 8-51. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Hellquist, Elof. 1903-1906. *Studier öfver de svenska sjönamnen. Deras härledning och historia* 1-5. Bidrag till kännedom om de svenska landsmälen ock svenskt folkliv 20: 1-5. Tidskrift utgiven på uppdrag av landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors och Lund, genom J.A. Lundell. Stockholm.
- IED = Cleasby, Richard och Vigfusson, Gudbrand. 1874. *Icelandic - English dictionary*. Initiated by Richard Cleasby. Enlarged and completed by Gudbrand Vigfusson, M.A. Clarendon Press, Oxford. Tillgänglig på http://lexicon.ff.cuni.cz/texts/oi_cleasbyvigfusson_about.html (26.9.2010)
- IEW = Pokorny, Julius. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Francke Verlag, Bern und München.
- Jansson, Valter. 1936. "Räkneordet 'fyra'". Emil Olson och John Tuneld (utg.): *Bidrag till nordisk filologi, tillägnade Emil Olson den 9 juni 1936*, s. 272-287. C. W. K. Gleerup, Lund - Levin & Munksgaard, Köpenhamn.
- 1980. "Die Zahlwörter *fyra* 'vier' und *fjrtio* 'vierzig' in den nordischen Sprachen". Valter Jansson, Bengt Nordberg och Mats Thelander (utg.): *Språk och struktur - studier i nyare svenska tillägnade Gun Widmark den 31 juli 1980*, s. 147-163. Carl Bloms boktryckeri, Lund. Lundequistska bokh., Uppsala.
- Jasanoff, Jay H. 2002. "The nom. sg. of Germanic *n*-stems". Alfred Wedel and Hans-Jörg Busch (utg.) *Verba et Litteræ: Explorations in Germanic Languages and German Literature*, s. 31-46. Essays in Honor of Albert L. Lloyd. Linguatext, Ltd, Newark, Delaware. Tillgänglig på [http://www.people.fas.harvard.edu/~jasanoff/pdf/Nom.%20sg.%20of%20Gmc.%20n-stems%20\(2002\).pdf](http://www.people.fas.harvard.edu/~jasanoff/pdf/Nom.%20sg.%20of%20Gmc.%20n-stems%20(2002).pdf) (26.9.2010)
- 2004. "Acute vs. Circumflex: Some notes on PIE and Post-PIE Prosodic Phonology". Adam Hyllested, Anders Richardt Jørgensen, Jenny Helena Larsson et Thomas Olander (utg.): *Per aspera ad asteriscos : Studia Indogermanica in honorem Jens Elmegård Rasmussen sexagenarii Idibus Martiis anno MMIV*. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft Bd. 112, s. 247-256. Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck, Innsbruck. Tillgänglig på <http://www.people.fas.harvard.edu/~jasanoff/pdf/Acute%20vs.%20circumflex.pdf> (26.9.2010)
- Jonsson, Hans. 1966. *Nordiska ord för vattensamling*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap 16. Lund.
- Kallio, Petri. Under utgivning. "The Language Contact Situation in Prehistoric Northeastern Europe". Robert Mailhammer, Theo Vennemann (utg.): *Linguistic Roots of Europe*. Museum Tusulanum Press, Copenhagen.
- Kloekhorst, Alwin. Under utgivning. "Hittite 'water'". *The Heart of the Matter*,

- Festschrift for J.J.S. Weitenberg*. Sidnumrering 1–5 enligt manuskript tillgängligt på <http://www.kloekhorst.nl/Publications.html> (26.9.2010).
- Kock, Axel. 1898. "Till frågan om Rökstens-inskriftens språk". *Arkiv för nordisk filologi* 14, s. 247–258. Lund.
- Koivulehto, Jorma. 2001. "The Earliest Contacts between IE and Uralic Speakers". Carpelan, Christian, Parpola, Asko & Koskikallio, Petteri (utg.) *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archeological Considerations*, s. 235–263. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 242. Helsinki.
- Kümmel, Martin. 2004. "Ungeklärtes *u neben Liquida in germanischen Nomina". Adam Hyllested, Anders Richardt Jørgensen, Jenny Helena Larsson et Thomas Olander (utg.): *Per aspera ad asteriscos: Studia Indogermanica in honorem Jens Elmegård Rasmussen sexagenarii Idibus Martiis anno MMIV*. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft Bd. 112, s. 291–303. Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck, Innsbruck.
- Lidén, Evald. 1932. "Västgötska gränsorter från början av 1300-talet och andra namntydningar". *Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning* 20, s. 220–232. Uppsala.
- Lundahl, Ivar. 1965. *Ortnamnen i Skaraborgs län. 5, Kinne härad: territoriella namn*. Sveriges ortnamn. Lundeqvistska bokhandeln, Uppsala.
- 1970. *Ortnamnen i Skaraborgs län. 17, Naturnamn*. Sveriges ortnamn. Lundeqvistska bokhandeln, Uppsala.
- Melchert, H. Craig. 1994. *Anatolian Historical Phonology*. Leiden Studies in Indo-European 3. Amsterdam – Atlanta, GA.
- Nielsen, Hans Frede. 2000. *The Early Runic Language of Scandinavia. Studies in Germanic Dialect Geography*. Indogermanische Bibliothek. Begründet von H. Hirt und W. Streitberg. Fortgeführt von H. Krahe. Herausgegeben von Alfred Bammesberger. Erste Reihe. Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg.
- NIL = Wodtko, Dagmar S., Irslinger, Britta och Schneider, Carolin. 2008. *Nomina im Indogermanischen Lexikon*. Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
- Noreen, Adolf. 1904. *Altswedische grammatik mit einschluss des altgutnischen*. Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte. Herausgegeben von Wilhelm Braune. 8. Altnordische grammatik 2. Max Niemeyer, Halle.
- 1913. *Geschichte der nordischen sprachen, besonders in altnordischer zeit*. Dritte vollständig umgearbeitete auflage. Verlag von Karl J. Trübner, Strassburg. Microfilmed by University of Toronto: <http://www.archive.org/details/geschichtedernor00noreuoft> (26.9.2010)
- 1923. *Altisländische und altnorwegische grammatik (laut- und flexionslehre) under berüksichtigung des urnordischen*. Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte. Herausgegeben von Wilhelm Braune. 4. Altnordische grammatik 1. Vierte vollständig umgearbeitete auflage. Max Niemeyer, Halle (Saale).
- Noreen, Erik. 1920. "Ett hedniskt kultcentrum i Värmland". *Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning* 8, s. 17–31. Namn och bygds förlag, Lund.
- Nussbaum, Alan J. 1986. *Head and Horn in Indo-European*. Untersuchungen

zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft / Studies in Indo-European Language and Culture / Neue Folge / New Series 2. Walter de Gruyter, Berlin – New York.

- Olander, Thomas. 2009. *Balto-Slavic Accentual Mobility*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 199. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- Olsen, Birgit Anette. 1999. *The Noun in Biblical Armenian. Origin and Word-Formation* – with special emphasis on the Indo-European heritage. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 119. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- Pamp, Bengt. 1988. *Ortnamnen i Sverige*. 5 uppl. Studentlitteratur, Lund.
- Peters, Martin. 1980. *Untersuchungen zur Vertretung der Indogermanischen Laryngale im Griechischen*. Österreichische Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberichte, 377 Band. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung. Heft 8. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Petit, Daniel. 2004. *Apophonie et catégories grammaticales dans les langues baltiques*. Collection linguistique de la Société de linguistique de Paris, 86. Peeters, Leuven – Paris.
- Poole, Russell. 2005. "Claiming Kin Skaldic-Style". Antonina Harbus and Russell Poole (red.): *Verbal Encounters. Anglo-Saxon and Old Norse studies for Roberta Frank*, s. 269–284. University of Toronto Press, Toronto – Buffalo.
- Rasmussen, Jens Elmegård. 1992. "Initial H₃ in Anatolian: A Vote for Chaos". *Copenhagen Working Papers in Linguistics* 1992, 2, s. 53–61.
- Rau, Jeremy. 2007. "The derivational history of Proto-Germanic *wepru- 'lamb'". Alan J. Nussbaum (utg.): *Verba Docenti. Studies in historical and Indo-European linguistics presented to Jay H. Jasanoff by students, colleagues, and friends*, s. 281–292. Beechstave Press, Ann Arbor – New York.
- Rieken, Elisabeth. 1999. *Untersuchungen zur nominalen Stammbildung des Hethitischen*. Studien zu den Boğazköy-Texten Herausgegeben von der Kommission für den Alten Orient der Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Heft 44. Harrassowitz, Wiesbaden.
- Ringe, Donald. 2006 [paperback 2008]. *From Proto-Indo-European to Proto-Germanic. A Linguistic History of English Volume I*. Oxford University Press, New York.
- Ross, Alan S. C. – Berns, Jan. 1992. "Germanic". Jadranka Gvozdanović (utg.): *Indo-European Numerals*. Chapter 15. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 57, s. 555–716.
- Sahlgren, Jöran. 1928. "Nordiska ordstudier". *Arkiv för nordisk filologi* 40, s. 253–285.
- Schindler, Jochem. 1975. "L'apophonie des thèmes indo-européens en -r/n". *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 70, s. 1–10.
- SD = *Svenskt diplomatarium*. Utgivet av Johan Gustaf Liljegren 1837. Norstedt, Stockholm. Tillgängligt på http://openlibrary.org/b/OL20535109M/Svenskt_diplomatarium (26.9.2010)
- SEO = Hellquist, Elof. [1922] 1980. *Svensk etymologisk ordbok*. Tredje rättade upplagan 1980. Baserad på andra omarbetade och tillökade upplagan 1939. Lund.

- Simms, Douglas P.A. 2009. "The Words for 'Fire' in Germanic". *Journal of Germanic Linguistics* 21.3 (2009), s. 297–333.
- Stiles, Patrick V. 1984. "On the interpretation of Older Runic *swestar* on the Oppedal Stone". *NOWELE* (North-Western European Language Evolution) 3, s. 3–48.
- 1985–86. "The Fate of the Numeral '4' in Germanic 1–3". *NOWELE* (North-Western European Language Evolution) 6 s. 81–104, 7 s. 3–27, 8 s. 3–25. Odense University Press.
- Strandberg, Svante. 1988. "Kontinentalgermanische Hydronomie aus nordischer Sicht". Thorsten Andersson (utg.): *Probleme der namenbildung. Rekonstruktion von Eigennamen und der ihnen zugrundeliegenden Appellative. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 1.–4. September 1986*. *Acta Universitatis Upsaliensis. Nomina Germanica* 18, s. 17–57. Uppsala.
- Syrett, Martin. 1994. *The Unaccented Vowels of Proto-Norse*. North-Western European Language Evolution. Supplement vol. 11. Odense University Press, Odense.
- Szereményi, Oswald. 1990. *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. Die Sprachwissenschaft. Einführungen in Gegenstand, Methoden und Ergebnisse ihrer Teildisziplinen und Hilfswissenschaften. 4., durchgesehene aufgabe. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- VAEO = Bjorvand, Harald och Lindeman, Fredrik Otto. [2000] 2007. *Våre arveord. Etymologisk ordbok*. Revidert og utvidet utgave. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Novus forlag, Oslo.
- Weiss, Michael. 1994. "On the non-verbal origin of the Greek verb *νήπειν* 'to be sober'". *Historische Sprachforschung* bisher Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung. Begründet von Adalbert Kuhn. In Verbindung mit Claus Haebler herausgegeben von Alfred Bammesberger und Günter Neumann; Bd. 107, s. 91–98. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen – Zürich.
- Wessén, Elias. 1965. *Svensk Språkhistoria I. Ljudlära och ordböjningslära*. 8. uppl. Almqvist & Wiksell, Stockholm – Lund.
- Widmark, Gun. 1959. *Det nordiska u-omljudet. En dialektgeografisk undersökning, 1.A. Text; 1.B. Kartor*. Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 6. Almqvist & Wiksells boktryckeri AB, Uppsala.
- [2001] 2004. *Det språk som blev vårt. Ursprung och utveckling i svenskan. Urtid – Runtid – Riddartid*. *Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi* 76. Uppsala.